İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ FARS DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN
FARSÇA DÎVANI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN

KASIM GELEN
86/785

YÖNETEN

PROF.DR. NAZİF HOCA

İSTANBUL - 1989

İ Ç İ N D E K İ L İ R

Ö N S Ö Z

Çalışmamızın konusunu, şimdiye dek üzerinde hiç bir çalışma yapılmamış olan Kanunî Sultan Süleyman'ın Farsça söylemiş olduğu gazel, rubai ve müfredlerden oluşan divanı teşkil etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türk tarihinin gelmiş geçmiş en büyük hükümdar ve padişahlarından biri olan Kanunî Sultan Süleyman'ın, aynı zamanda büyük bir şair olduğu da herkes tarafından bilinmektedir. Onun çok güzel Türkçe şiirleri ve divanı mevcut olduğu gibi, son derece güzel Farsça şiirler de söylediği ne yazık ki çok kimse tarafından bilinmemekteydi. Biz bu çalışmamızda ilk defa olarak, kütüphanelerde yazma halinde bulunan, O'nun Farsça şiirlerini araştırıp, meydana çıkararak ilim camiasına sunmaya çalıştık.

Çalışmamızda İstanbul Kütüphanelerinde ve belli başlı kataloglarda tesbit edebildiğimiz kadarıyla, dört adet Farsça divanına rasladık. Aşağıda vereceğimiz tavsiflerde de görüleceği üzere, bu divanlardan, Kanunî Sultan Süleyman'ın

hayatında, Mehmet Şerif tarafından istinsah edilmiş olan, Topkapı Sarayı Kütüphanesi (Revan 785 No'da kayıtlı) nüshasını (A nüshasını) esas alıp, diğer iki nüshayla karşılaştırdık ve metin farklarını da dip notlarda gösterdik. Ayrıca esas aldığımız bu nüsha ile C rumuzu ile işaretlediğimiz (Üniversite Kütüphanesi. TY. No. 5477) nüshada bulunmayan, sadece B nüshası (Fatih Kütüphanesi. Ali Emirî No. 323) ile D nüshasında (Fatih Kütüphanesi. Ali Emirî No. 322) bulunan fazla şiirleri de metin sonunda vermeyi uygun bulduk. B nüshasının bir kopyası olan D nüshasından ise, sadece B nüshasında ki bazı kelimelerin okunmasında güçlük çektiğimiz ve tereddüt ettiğimiz yerler için baktık.

Böylece, Kanunî Sultan Süleyman'ın söylemiş olduğu Farsça bütün şiirlerini bu çalışmamızla, bu sahada çalışanlara sunmaya çalıştık. Ayrıca bu çalışmada kullandığımız transkripsiyon sistemini, kısaltmaları ve faydalandığımız kitapların bibliyografya listelerini verdikten sonra, giriş kısmında, Kanunî'nin hükümdarlığı devrinde Dünya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun siyâsî durumuna umûmî ve çok kısa bir bakış yaparak, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda ilim, sanat ve edebi durumdan bir nebzecik bahsettik. Belli başlı kaynaklarda verilen bilgilerden faydalanarak, Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatı ve edebi şahsiyeti hakkında bilgi vermeyi de ihmal etmedik. Ayrıca, burada metnini sunduğumuz Farsça şiirlerinde işlediği konuları örnekler de vererek açıklamaya çalıştık. Bundan sonra da, Kanunî Sultan Süleyman'ın Farsça divanı'nın kütüp-

hanelerde görebildiğimiz yazma nüshalarının tavsifini verdik. Çalışmamızın sonunda da üç nüshayı karşılaştırarak, (A,B ve-C nüshalarını) Farsça Divanı'nın edisyonkritikli metnini sunduk.

Bu çalışmamda yöneticim olan ve her türlü yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Sayın, Prof. Dr. Nazif HOCA'ya ve bana emeği geçen Fars Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalındaki bütün öğretim elemanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Kasım GELEN

T R A N S K R İ P S İ Y O N
S İ S T E M İ

Bu tezde, İslâm Ansiklopedisi'nde ve VI. sayısından itibaren Şarkiyat Mecmuası'nda kabul edilmiş olan aşağıdaki transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır :

Sesliler : آ، ا ـَا ، ـَى : ā, â, ـِى : ī, î, ـُو : ū, û ,
ـَ : a, e, ـِ : i, ـُ : u.

Sessizler : ء : ʾ, ب : b, پ : p, ت : t, ث : s̱, ج : c, چ : ç,
ح : ḥ, خ : ḫ, د : d, ذ : ẕ, ر : r, ز : z, ژ : j, س : s, ش : ş, ص : ṣ,
ض : ż, ط : ṭ, ظ : ẓ, ع : ʿ, غ : ġ, ف : f, ق : ḳ, ك : k, گ : g, ل : l,
م : m, ن : n, و : v, ه : h, ى : y.

Yukarıda anılan iki eserdeki transkripsiyon sisteminden farklı olarak :

Terkip hâlindeki ad ve lakapların cüzleri ayrı değil, bitişik yazılmıştır. Msl. Abdullah, Şemsüddin.

Türkçe eserlerin adları, Arapça veya Farsça terkipler şeklinde de olsa, transkripsiyonsuz yazılmıştır. Ahlâk-ı Süleymanî, Tezkiretü'ş-şuarâ gibi.

B İ B L İ Y O G R A F Y A
VE K I S A L T M A L A R

A : A Nüshası, Divân-ı Kânuûnî Sultan Süleyman, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan 738, (yazma)

Ahdî, Gülşen-i Şu^carâ, Millet Kütüphanesi, AE tarih 774 (yazma)

Ahmed Fevrî, Ahlâk-i Süleymânî, ÜK TY 2594, (yazma)

ᶜAli Şir Navâʾi, Macâlis al-nafâʾis dar tazkira-i şuᶜarā-i ḳarn-ı nuhum-i hicrî, Farsça tercüme: Sultan Muhammed Faḫri-i Haratî (s. 1-178), Hakim Şâh Muhammed Ḳazvînî (s. 180-409), nşr. ᶜAli Aṣğar Ḥikmet, Tahran, 1323 h.ş.

ASRAR N. Ahmet, Kânûnî Sultan Süleymân Devrinde Osmanlı Devletinin Dini Siyasî ve İslâm Alemi, İstanbul, 1972.

Aşık Çelebi, Meşâᶜiru'ş-şuᶜarâ, İÜ TY 2406 (yazma)

B : B Nüshası, Dîvân-ı Kânûnî Sultan Süleymân, AE 323 (yazma)

BANARLI Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. I-II. İstanbul.

Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, c. I-III, İstanbul, 1333 - 1338/1914 - 1919.

C : C Nüshası, Dîvân-ı Kânûnî Sultan Süleymân, ÜK TY. 5477. (yazma)

ÇİÇEKLER Mustafa, Osmanlılar Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları, (Yüksek Lisans tezi), İstanbul, 1989.

D : D Nüshası, Dîvân-ı Kânûnî Sultan Süleymân, AE 322 (yazma).

DERMAN Uğur, Kânûnî Devrinde Yazı Sanatımız, Kânûnî Armağanı, T.T.K. Ankara, 1970.

Dîvân-ı Hâca Şams al-Dîn Muhammed Hâfiz-i Şîrâzî, 9. baskı, Tahran, h.ş. 1354.

Hoca Nazif, Sûdî, Hayatı, Eserleri ve iki risâlesinin metni, İstanbul, 1980.

İA : İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi coğrafya, etnoğrafya ve biyografya lûgatı, İstanbul, 1953 - 1988.

İPEKTEN Halûk, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şu^carâ Tezkireleri, Erzurum, 1988.

Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şu^carâ, nşr. Dr. İbrahim Kutluk, c. I-II, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1979-81.

Sa^cid Nafisi, Tarih-i nazm u nasr dar İran va dar zabân-i Farsi tâ karn-ı dahum-ı hicrî, c. I-II, h.ş. 1344.

Latifi, Tezkire-i Latîfî, İkdam Matbaası, Dersaadet, 1313.

Macâlis al-nafa'is, bk. ^cAli Şîr Navâ'î.

OM : Osmanlı Müellifleri, bk. Bursalı Mehmed Tahir.

Seyyid Rıza, Tezkire-i Rıza, İkdam Matbaası, İstanbul, 1316.

Şu^carâ Tezkireleri, bk. İpekten, Halûk.

TİMURTAŞ Faruk K. Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul, 1981.

ULUÇAY Çağatay, Kânûnî Sultan Süleymân ve ailesiyle ilgili bazı notlar ve vesikalar, Kânûnî Armağanı, T.T.K. Ankara, 1970.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c. I- , T.T.K. yayınları, Ankara,

YÜCEL Yaşar Prof. Dr. Muhteşem Türk Kânûnî ile 46 yıl, T.T.K. Ankara, 1987.

DİĞER KISALTMALAR

AE.	:	Ali Emîrî (Millet Kütüphanesi)
a.g.e.	:	Adı geçen eser
Bk.	:	Bakınız
c.	:	cild
cm.	:	santimetre
h.ş.	:	hicrî şemsî
İÜ.	:	İstanbul Üniversitesi
Ktb.	:	Kütüphane
m.	:	miladî
msl.	:	mesela
nşr.	:	neşreden
ölm.	:	Ölümü, ölüm tarihi
s.	:	sayfa
str.	:	satır
T.T.K.	:	Türk Tarih Kurumu
TY.	:	Türkçe Yazmalar
ÜK.	:	Üniversite Kütüphanesi
var.	:	varak
v.d.	:	ve devamı
v.s.	:	vesaire

G İ R İ Ş

KÂNÛNÎ'NİN HÜKÜMDARLIĞI DEVRİNDE DÜNYA VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SİYÂSÎ DURUMU :

Kânûnî Sultan Süleymân'ın 1520'de tahta çıkıp hükümdar olduğu sırada Dünya'nın siyâsî durumu özet olarak şöyle görünüyordu :

Bu zamanda Batı'da yeni gelişmeler cereyan ediyordu. Bütün Avrupa, Almanya ve İspanya'nın genç kralı Şarlken'in önderliğinde birleşme çabasındaydı. 1520'de tahta geçen ve 1519'da " Karl V " ünvanını alan Şarlken, Osmanlı İmparatorluğu için ciddi bir tehlike teşkil ediyordu. Müslümanların İspanya'daki son kaleleri Gırnata, daha önce 1492'de İspanyolların eline geçmişti. Aynı yıl içinde Kristof Kolomb, İspanya adına Amerika'nın keşfini gerçekleştirmişti. Avrupa devletleri içinde en güçlü durumda Almanya - İspanya İmparatorluğu bulunuyordu. Avrupa'nın diğer kuvvetli devletleri ise Fransa, Portekiz ve İngiltere idi. I. Françis'in hüküm sürdüğü Fransa, dînî ihtilaflar yüzünden Almanya'ya şiddetli bir kin besliyordu. Çünkü Almanya tarafından bir çok darbeler yemiş, Fransa'nın bazı toprakları Almanya'nın eline geçmiş ve o zamanki Fransa şimdikinden de daha küçük bir hale gelmişti. İngiltere tahtında ise VIII. Henri bulunuyordu. Fakat onun kuvvetli bir deniz gücü olmasına daha çok zaman

lazımdı. Kendisinden, daha kuvvetli olan Fransa'ya öldürücü bir darbe indirmeye muktedir değildi. Macaristan ise büyük Türk akınlarına maruz kalmıştı. Bütün gösterişli davranışına rağmen, Almanya İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir tanpon görevi görmekten kurtulamamıştı. Bu büyük Macar Krallığı, Türk ve Alman saldırılarına karşı kendini savunamaz bir hale gelmişti. Portekiz, Avrupa'nın büyük devletleri arasına daha yeni yeni katılmaya başlamıştı. 1499'da Portekizli denizci Vasco de Gama'nın Hindistan'ı keşfi, Portekiz'i büyük devletler arasına katmıştı. Diğer taraftan, İspanya ve Portekiz'in deniz gücü kazanmasıyla, Venedik devletinin itibarı azalmıştı. Fakat mühim bir devlet olma sıfatını henüz kaybetmemişti. Almanlar ve Osmanlılara karşı tarafsız bir politika yürütmeye çalışıyordu. Rusya henüz İmparatorluk derecesine ulaşmamıştı. Doğu Avrupa'da, Büyük Altınordu İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra ortaya çıkan bir çok Türk devletcikleri arasında geniş topraklara sahip olan Kırım Hanlığı vardı ki, bunların hepsi Osmanlı İmparatorluğuna bağlı idiler. Denizlerdeki yeni yeni keşiflerin yanında, ortaya çıkan Rönesans hareketleri, Avrupa'yı yeni ufuklara doğru götürmekteydi. Avrupa çok büyük bir iktisâdî ve kültürel gelişme yoluna girmişti. Rönesans, İtalya'da büyük ilerlemeler kaydederek, Avrupa'nın başka memleketlerinde, bilhassa Fransa ile Almanya'da süratle yayılıyordu[1].

---

1. İA, XI, 99 v.d. ; YÜCEL Yaşar, Muhteşem Türk Kânûnî ile 46 yıl, s. 8 v.d.

Doğu'da ise İran, Osmanlı İmparatorluğundan sonra en büyük kuvvet idi. Çin ise üçüncü sırada, bundan sonra da Delhi Sultanlığı geliyordu. Büyük Moğol İmparatorluğunun temeli ise henüz atılmamıştı. Şâh İsmail hala yaşıyor ve Çaldıran'daki hezimetini bir türlü aklından çıkaramıyordu. Şâh İsmail'in elinde İran'dan başka, Güney Kafkasya, Gürcistan, Türkmenistan, Afganistan, Bağdat dahil olmak üzere, Irak ve ayrıca Erzurum, Van v.s. de bulunuyordu. Çin'in Ming Sülalesi Çin'i refah ve gelişmenin yeni ufuklarına doğru götürüyordu. Çin İmparatorluğu Hakimiyetine Mançurya, Kore, Birmanya, Siyam ve Kamboçya ülkeleri dahil idi. Orta Asya'nın mühim kısımları Türkistan ile beraber, İran'ın Safevîlere düşman olan Şeybânî Türklerinin elinde bulunuyordu. Hindistan'ın Delhi tahtında ise, Lodhi Sülalesinden Afgan asıllı sultanlar oturuyordu. Fakat kuvvetleri hayli azalmış ve karışıklıklar yüzünden kuzeyden gelen her taarruza karşı çaresiz duruma düşmüşlerdi. Hindistan'ın doğu ve güney kısımlarında çeşitli devletcikler bulunmaktaydı. Afrika'da, Memlûk İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra tek önemli sayılabilecek devlet, Fas Sultanlığı idi. Tunus'ta, Banû Hafs hânedanı hüküm sürmeye devam ediyordu. Fakat gerçek kuvvet, İspanyolların elinde idi. Bunlardan başka sahillerde ve güneyde diğer ufak hıristiyan ve müslüman krallık ve emirlikler vardıki, bunlar arasında Habeşistan Krallığı dikkate değerdi. Fakat bunların özgürlükleri, Avrupa devletleri, özellikle İspanya ve Portekiz tarafından tehdit ediliyordu[1].

---

1. ASRAR N. Ahmet, Kânûnî Sultan Süleymân Devrinde Os-

İşte 1520'de, Kânûnî Sultan Süleyman tahta çıktığı sırada Dünya'nın siyâsî görünümü, yukarıda kısaca anlatıldığı gibi bulunuyordu.

Kânûnî Sultan Süleyman padişah olduğu sırada Osmanlı İmparatorluğu, Türk tarihinde eşine ender raslanan bir kuvvet ve kudrete sahipti. Babası Yavuz Sultan Selim (saltanatı: 1512 - 1520)[1], İran'daki Şiî - Safevî Hükümdarlığı'nın Anadolu'daki halkı kışkırtmasından kaynaklanan sorunlarla uğraşmış ve Safevîleri Çaldıran'da büyük bir yenilgiye uğratarak topraklarının bir kısmını almış, Memlûklüler ortadan kaldırılıp, Kudüs, Mekke, Medîne, Şam ve Kâhire gibi mukaddes bütün topraklar ele geçirilmişti. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, kuzey'de Kırım Yarımadası, batı'da Eflak, Boğdan, Bosna, Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve diğer bir çok geniş topraklara sahip, büyük bir imparatorluk teşkil ediyordu. Bundan başka Türkler yavaş yavaş Afrika kıtasına da yayılmış ve az bir zaman içinde bütün uygar Afrika Osmanlı egemenliğine girmişti. Barbaros kardeşlerin deniz savaşları sonucu, Akdeniz çok geçmeden bir Osmanlı gölü haline gelmiş oldu.

---

manlı Devletinin dini siyasî ve İslam âlemi, İstanbul, 1972.

1. Yavuz Sultan Selim için bk. Şinasi Altundağ, Selim I, İA, X, 423 v.d.

16. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA İLİM, SANAT VE EDEBİ DURUM :

Kânûnî Sultan Süleyman'ın hüküm sürdüğü 16. asırda, siyâsî ve iktisâdî bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş devresindeki parlak muvaffakiyetlere paralel olarak, ilim, sanat, dil ve edebiyat alanında da büyük gelişmeler olmuştur. Bu asırda Osmanlı ülkesinde fikir ve sanat hayatı da imparatorluğun siyâsî, askerî ve medenî ihtişâmına uygun olarak kendisini diğer Türk ülkelerinde kabul ettirebilecek, üstün seviyede parlak bir edebiyat meydana gelmiştir. Osmanlı padişahlarının ülkeleri dahilindeki kültür ve sanat hayatını bilerek ve anlayarak korumaları, ve bizzat sanatkar olmaları sanat hayatını ciddi bir şekilde etkilemiş ve geliştirmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın ilme, edebî sanatlara ve şiire son derece alaka göstermesi neticesinde, Osmanlı sarayı yüksek bir kültür ve sanat merkezi haline gelmiştir. Şehzâdeler, değerli hocalar nezaretinde ihtimamla yetiştiriliyorlar ve kuvvetli bir dil ve edebiyat kültürü elde ediyorlardı. Kânûnî'nin şehzâdeleri içinde, şehzâde Mustafa, şehzâde Bayezid[1], II. Selim ve Şehzâde Cihangir şair idiler.

İmparatorluğun her bölgesindeki büyük şehirlerinde îmanlı ve kuvvetli ilim ve sanat adamı yetiştiren medreseler,

---

1. Farsça bir divançesi bulunan Şehzâde Bayezid için bk. Çiçekler Mustafa, yüksek lisans tezi, s. 30 - 31

zamanın kültür merkezleri sayılan başta İstanbul olmak üzere, Edirne, Bursa, Konya, Kastamonu, Bağdat gibi şehirlerde, ilim ve sanat adamlarının toplandığı yerler olup, birer akademik muhît manzarası arzediyordu. Alimler ve şâirler seferde olmadıkları zaman, hükümdarların saraylarında toplanıyor, bazan padişahlarla birlikte seferlere de gidiyorlardı. Yaz aylarında Şark bahçelerinde, kış aylarında ise kahvehanelerde oluşturulan sohbet meclislerinin yanında, bunlara paralel olarak medrese ve camilerde yapılan ve büyük bir alaka ve saygı ile takip edilen İslam ilimleri öğreniminin de mevcut olduğunu kaydetmeliyiz. Bu asırda müderrislere, alimlere, şâirlere gösterilen saygı ve itibar ile hükümdarların himayesi o derece yüksekti ki, bu devrin gençleri ilim adamı ve şâir olmaya, medrese ve hocalığa karşı,her meslekten üstün bir heves ve alaka duyuyorlardı. Bu sebeplerden,İstanbul sarayının ihtişam ve cazibesi, Osmanlı ülkesi dışındaki Türk ve İslâm memleketlerinden bir çok âlim ve şâirin İstanbul'a gelmelerine sebep olmuştur. Bu şâirlerden bir çoğu " Macālis al-Nafā'is "[1] adlı eserde zikredilmiştir. Bunlar arasında, Yavuz Sultan Selim için " Şem' u Pervāne " adlı mesneviyi kaleme alan ve Kânûnî için kasîde inşâd eden Şeyh Abdullah Şebüsterî

---

1. Macālis al-Nafā'is, s. 359 v.d.

(ölm.XVI.asır)[1], Emini (XVI. asır)[2], Mevlânâ Şemsüddin Berdaî (XVI. asır)[3], Şeyh Fethullah (ölm. m.1561)[4] söylenebilir. Osmanlı devleti idarecilerinin ilme verdiği kıymet o derece şöhret kazanmıştı ki, Bağdat - Kerbelâ topraklarına son derece bağlı olan büyük Türk şairi Fuzûlî (ölm. m.1556)[5] bile İstanbul'a gelme ihtiyacını duymuştur.

16. asırda Türk Edebiyatı üzerinde Câmî (ölm. m.1492)[6] ile Nevâî'nin (ölm. m.1501)[7] tesirleri göze çarpar. İran Edebiyatı'nın yetiştirdiği büyük klasiklerin sonu olarak kabul edilen Câmî'nin bir çok eseri,bu yüzyılda Türkçeye tercüme edilmiş, bilhassa mesnevîleri Türk mesnevicilerine örnek olmuştur.

Edebî hayat memleketin büyük şehirlerinde, Bağdat, Diyarbakır, Konya, Kastamonu, Bursa, Edirne, Yenice-i Vardar,

---

1. Bk. Çiçekler Mustafa, Osmanlılar döneminde Farsça şiir söyleyen şairlerin eserlerinin yazmaları, Y. Lisans tezi, İstanbul, 1989, s. 32

2. Bk. Macālis al-Nafā'is, s. 406.

3. Bk. Saᶜīd Nafīsī, Tārīḫ-i naẓm u naṡr dar Īrān va dar zabān-ı Fārisī tā pāyān-ı ḳarn-ı dahum-ı hicrī, c. I, s. 340.

4. Bk. OM, I, 392 - 3.

5. Bk. M.Fuad Köprülü, Fuzûlî, İA, IV, 686 - 699

6. Bk. Z.Velidi Togan, Câmî, İA, III, 15 - 20

7. Bk. Z.Velidi Togan, Ali Şîr, İA, I, 349 - 357

Üsküp gibi eski Müslüman - Türk kültür merkezlerinde büyük bir inkişaf göstermiştir. Fakat en büyük faaliyet, imparatorluk merkezi olan İstanbul'da idi. Mîmâride, nakkaşlıkta, yazıda, mûsikîde ve muhtelif ilim şûbelerinde bu inkişaf bariz bir şekilde kendini göstermiştir. Mîmarî'de Mîmar Sinan (ölm. m.1588)[1] gibi eşsiz bir sanat dehasının yaşadığı bu devirde, edebiyat alanında da bir çok alim ve şair yetişmiştir. Bunlar arasında, asrın " Sultânü'ş-şuarâsı " olarak kabul edilen Bâkî (ölm. m.1600)[2] gibi bir şahsiyetin, yine Bâkî derecesinde olan Fuzûlî ve bunlardan başka, Bâbür (ölm. m.1530)[3], Zâtî (ölm. m.1546)[4], Hayâlî (ölm. m.1557)[5], Rûhî (XVI. asır)[6], Nevî (ölm. m.1599)[7], Taşlıcalı Yahyâ (ölm. m.1582)[8] gibi şairlen, İbn-i Kemâl (ölm. m.1533)[9],

---

1. Bk. Oktay Aslanapa, Sinan, İA, X, 655 - 661.
2. Bk. M.Fuad Köprülü, Bâkî, İA, II, 243 - 253.
3. Bk. Timurtaş Faruk K. Tarih içinde Türk edebiyatı, s. 193.
4. Bk. Mehmet Çavuşoğlu, Zâtî, İA, XIII, 464 - 467.
5. Bk. TH. Menzel, Hayâlî, İA, V (I), 384.
6. Bk. Timurtaş Faruk K. Tarih içinde Türk Edebiyatı, s. 204 - 205.
7. Bk. Abdülkadir Karahan, Nevî, İA, IX, 224 - 226.
8. Bk. Mehmet Çavuşoğlu, Yahyâ Bey, İA, XIII, 343-347.
9. Bk. İsmet Parmaksızoğlu, Kemâl Paşa-zâde, İA, VI, 561 v.d.

Ebussuûd (ölm. m.1574)[1], Kınalızâde (ölm. m.1604)[2] gibi değerli alimlerin yaşamış olmaları, bu devirde sanat ve edebî hayatın diğer devirlerden daha ileri olduğunu açıkça göstermektedir.

Yine bu asırda, Gelibolulu Surûrî (ölm. m.1561)[3], Sûdî Bosnevî (ölm. m.1596)[4], İbn-i Kemâl, Riyâzî (ölm. m. 1644)[5] gibi âlim ve şârihler Fars dili ve Edebiyatı ile uğraşmışlar, Farsça klasik eserlere Türkçe şerh ve tercümeler ile, Farsça - Türkçe lügatlar ve gramer kitapları yazmışlardır.

Kânûnî'nin hüküm sürdüğü 16. yüzyılda, Türk tarihinin hiçbir devrinde görülmeyen parlak bir edebî ve sanat hayatı yaşanmıştır. Tabiîki bu devirde edebî hayatın bu derece canlı olmasında, devrin padişahlarının ve Osmanlı sarayının çok büyük rolü vardır. Ayrıca kendileri de birer şâir ve sanat adamı olan Yavuz Sultan Selim ve oğlu Kânûnî Sultan Süleyman, ilim adamlarına ve şâirlere karşı büyük bir sevgi ve

---

1. Bk. M.Cavit Baysun, Ebussuûd efendi, İA, IV, 92-99.

2. Bk. T. Menzel, Kınalızâde, İA, XI, 711 ; Şuarâ Tezkireleri, s. 71 - 76.

3. Bk. OM, II, 225 - 226.

4. Bk. Hoca Nazif M., Sûdî, hayatı, eserleri ve iki risâlesinin metni, İstanbul, 1980.

5. Bk. OM, II, 183 - 184.

alaka gösterip, onları himaye etmişlerdir. Bunun neticesinde, de,edebiyat tarihimizde hiç bir zaman unutulmayacak şahsiyetler ve eserler vücuda gelmiştir.

KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN HAYATI :

Osmanlı İmparatorluğu'nun 10. padişahı olan Kânûnî Sultan Süleyman, babası Yavuz Sultan Selim, Trabzon'da sancak beyi iken 1494 tarihinde Hafsa Sultan'dan doğmuş ve kendisine Süleyman adı verilmiştir[1].

Osmanlı kaynaklarında kânun vaz'ı (kanun yapıcalığı) vasfından dolayı " Kânûnî " ismi ile, Batı kaynaklarında ise, büyük ve kurdetli vasfından dolayı " Muhteşem ve Büyük " adı ile anılır.

Süleyman'ın çocukluğu dönemine ait hemen hemen hiç bir bilgiye sahip değiliz. Süleyman Kefe sancak beyliğine atanıncaya kadar babasıyla birlikte kalmış ve ilk tahsilini babasının nezareti altında, onun görevlendirdiği hocalardan ve bu hocalardan birisi olan Hayreddin Efendi'den iyi bir eğitim ve öğrenim görmüştür[2].

---

1. Ona Süleyman adının verilmesi hususundaki bilgiler için bk. İA, XI, 99.

2. YÜCEL Yaşar, Prof. Dr. Muhteşem Türk Kânûnî ile 46 yıl, s.1 ; Uluçay Çağatay, Kânûnî Sultan Süleyman ve ailesi ile ilgili bazı notlar ve vesikalar, Kânûnî Armağanı, s. 227.

Şehzâde Süleyman, sancak beyliğine çıktığı 15 yaşına kadar Trabzon'da kaldı. 15 yaşına gelince, babası şehzâde Selim, oğlu için padişahtan bir sancak talep etmesi üzerine, padişah II. Bayezid önce Süleyman'a Şebinkarahisar sancağını verdi. Fakat o sırada Amasya'da sancak beyliği görevinde bulunan II. Bayezid'in oğullarından şehzâde Ahmet, kendi bölgesine çok yakın bulduğu için bu atamayı hoş karşılamadı. Bunun üzerine şehzâde Süleyman'a Bolu sancak beyliği görevi verildi. Fakat babasının yerine geçmeyi iyice aklına koyan Sultan Ahmet, buraya da Bolu'nun Amasya ile İstanbul arasında ki yol güzergâhında bulunması, dolayısıyla saltanat merkezine ulaşmanın kendisi için belki güç olacağı düşüncesiyle bu atamaya da karşı çıkması üzerine, şehzâde Süleyman'a Kefe sancak beyliği görevi verildi. 1509 - 1512 yılları arasında bu görevi sürdürdü. Yavuz Sultan Selim 1512'de padişah olunca, oğlunu acele ile İstanbul'a çağırdı. Şehzâde Süleyman da babasının çağrısına uyarak İstanbul'a geldi. Şehzâde Süleyman, Yavuz Sultan Selim'in, kardeşleri Ahmet, Korkut, onların çocukları ile mücadeleleri ve bütün Anadolu harekâtı sırasında, İstanbul-da saltanat makamına babasına vekalet etti. Yavuz Sultan Selim bu mücadeleleri nihâî olarak kazandıktan sonra, oğlu Şehzâde Süleyman'a Saruhan sancak beyliği görevini vererek, 1513'te Manisa'ya gönderdi. Yavuz Sultan Selim 1514'te Çaldıran seferine giderken şehzâde Süleyman'ı Manisa'dan çağırtarak yerine vekil olarak bıraktığı gibi, Mısır seferine giderken de onu, Rumeli memleketlerini düşmandan korumak için

Edirne'ye gönderdi. Babası Mısır seferinden döndükten sonra tekrar Manisa sancağına dönen şehzâde Süleyman, babasının vefatına kadar bu görevi sürdürdü.

Yavuz Sultan Selim'in 1520'de vefâtı üzerine, Kânûnî Sultan Süleyman tahta çıktı. Kısa zamanda güçlü bir iktidar kurarak, sağlam ve dürüst bir idâre tesis etti. Aslında Kânûnî Sultan Süleyman tahta çıktığı sırada tecrübesiz sayılmazdı, çünkü daha önce çeşitli yerlerde sancak beyliği görevlerinde bulunmuş, bu da onun devlet idaresi konusunda başarılı olmasını sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu çok zengin ve geniş topraklara sahipti. Karada ve denizde Osmanlı kuvvetleri büyük bir güç arzediyordu. Babası Yavuz Sultan Selim'in, Mısır'daki Abbasî Halifeliği'ne son verip, İslam Dünyasının liderliği anlamındaki halîfeliği Osmanlı İmparatorluğuna kazandırması ve Kânûnî'nin tahta çıkınca bu makama sahip bulunması da büyük bir önem taşıyordu. Kânûnî Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı döneminde Osmanlı İmparatorluğu, zamanın Dünya devletleri ve imparatorlukları arasında bir süper güç mevkiinde bulunuyordu. Bu gücün oluşmasında, Kânûnî'nin yüce kişiliği ve devlet idâresi hususundaki üstün bilgi ve kabiliyetinin de büyük rolü vardı. Onun zamanında Osmanlı İmparatorluğu zirveye ulaşıp, altın çağını yaşıyordu. Biz burada Kânûnî'nin gerçekleştirdiği seferleri, savaşları uzun uzadıya anlatacak değiliz. Ancak çok kısa olarak, onun 46 yıl süren hükümdarlığı döneminin on yıldan fazlasını sefer ve savaşlarda geçirmiş olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'na, dolayısıyla İslâm'a büyük

bir düşmanlık besleyen hıristiyan Avrupa'nın Haçlı zihniyetine büyük darbeler indirdiğini, Avrupalılara hiç bir zaman göz açtırmadığını ve Türk Tarihi'ne Mohaç gibi büyük bir zafer kazandırdığını söylemekle yetineceğiz. Ayrıca Kânûnî Sultan Süleyman, bütün bu mücadele ve icraatlarını gerçekleştirirken,hiç bir zaman olayların maddî cihetlerini, yani şan, şöhret, dünya menfaati, dünya'ya hakim olma v.s. gibi hususları düşünmemiştir. O, esasen İslâm'ın ruhunda var olan, Âyet ve Hadislerle sabit bulunan Cihad, yani Allah'ın dinini ve nizâmını yeryüzünde yaymak ve cihanşumul İslâm nizâmını kurmak için çaba sarfetmiştir. İleride şiirlerinde de görüleceği gibi, koca bir cihan padişahı olarak hiç bir zaman geçici dünya ihtişâmına meyletmemiş, dâimâ Allah'ın emrine uygun, mütevâzî bir hayat yaşamış, böylece büyük bir izzet ve şerefe nâil olmuştur. Kânûnî Sultan Süleyman'ın bu şerefli hayatı, yine şerefli bir şekilde 1566 tarihinde Macaristan seferi sırasında son bulmuştur[1].

KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Kânûnî Sultan Süleyman 16. asrın büyük bir hükümdar şâiri olup, babası Yavuz Sultan Selim gibi her çeşit şiirden anlayan ve şâir olan Osmanlı padişahları içinde en güzel şiir söyleyenlerden birisidir.

---

1. Kânûnî Sultan Süleyman'ın hayatı ve icraatları için bk. İA, XI, 99-155 ve burada gösterilen bibliyografya.

Kânûnî'nin şâir olması ve edebî sanatlarla çok yakından ilgilenmesi, dolayısıyla devrinin âlim ve şairlerine de çok büyük saygı ve itibar göstermesine sebep olmuştur. Bunun en güzel örneği, Müverrih Selânikî'nin Ferhad Ağa'dan naklen anlattığına göre, Kânûnî Sultan Süleyman, Bâkî gibi büyük bir kabiliyeti bulup, ona mevkî vermesini padişahlığın en güzel hadiselerinden birisi saymıştır. Bir manzûmesinde, Bakî'yi en büyük şair olarak kabul eden Kânûnî'nin, ona gösterdiği yakınlık ve teveccühün büyüklüğünü gösteren bir çok deliller vardır[1]. Asrın sultânü'ş-şuarâ'sı olarak kabul edilen Bâkî de, Kânûnî'ye karşı büyük bir saygı ve sevgi göstermiş, kendisine gösterdiği teveccühe lâyık olmaya çalışmıştır. Hatta, Padişahın bazı şiirlerine de nezireler yazmıştır. Yine Bâkî, Kânûnî Sultan Süleyman'ın 1566'da vefatından duyduğu acıyı, ona olan derin ve içten bağlılığını, edebiyatımızın şâheseri sayılan " Kânûnî Mersiyesi " ile dile getirmiştir.

Kânûnî'nin, Zigetvar seferine giderken devrinin büyük şeyhülislamı Ebussuûd Efendi'ye, kendi el yazısı ile gönderdiği bir mektup da, bu büyük hükümdarın ilim adamlarına verdiği kıymet ve onlar karşısında gösterdiği tevâzu ve hürmet duygularının çok güzel bir örneğidir[2].

Kânûnî Sultan Süleyman, eğitim ve öğretime de çok

---

1. Fuad Köprülü, Bâkî, İA, II, 247.

2. Mektup için bk. Fatih Ktb., 5424 sayılı mecmua.

çok önem vermiştir. Dönemindeki medreselerde dînî ilimler yanında hukuk, matematik, fen ve diğer ilimler de okutulmaktaydı. Büyük ceddi Fâtih Sultan Mehmed (saltanatı : m.1451 - 1481)[1], Fâtih camii'nin yanında " Sahn-ı Semân " ı yaptırmıştır. O da, kendisinin yaptırmış olduğu Süleymaniye Camii'nin civarında," Sahn-ı Süleyman " adında bir üniversite yaptırmıştır[2].

Kânûnî Sultan Süleyman büyük bir imparatorluğun idarecisi olup, hükümdarlığının büyük bir kısmının seferler, savaşlar ve çeşitli sorunlarla geçmesine rağmen, aynı zamanda sanat ve edebiyatla da ilgilenip, " Muhibbî " mahlası ile Türkçe ve Farsça şiirlerden oluşan büyük bir divan meydana getirmiştir.

Onun edebi yönü ve şairliği hakkında Sehî Bey (ölm. m.1548)[3], Ahdî (ölm. m.1593)[4], Âşık Çelebi (ölm. m.1571-2)[5], Beyânî (ölm. m.1597-8)[6], Riyâzî, Hasan Çelebi (ölm. m.1604)[7],

---

1. Bk. Fâtih Sultan Mehmed II, İA, VII, 506 v.d.
2. Bk. Uzunçarşılı İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c.II,420, 587,588.
3. Bk. Ö.Faruk Akün, Sehî Bey, İA, X, 316 - 320
4. Bk. Şuarâ Tezkireleri, s. 77 - 82
5. Bk. " " , s. 62 - 70
6. Bk. " " , s. 83 - 86
7. Bk. " " , s. 71 - 76

Latîfî (ölm. m.1582)[1], Seyyid Rızâ (ölm. m.1671)[2] gibi Osmanlı tezkire yazarları övgüyle bahsederek şiirlerinden örnekler vermektedirler. Mesela :

Latîfî tezkiresinde, Kanunî'nin siyasî hayatını medh ettikten sonra, onun şiirdeki belâğat ve fesâhatını belirterek, Türkçe bir gazelini ve Farsça bir beytini örnek olarak verir[3].

Ahdî ise tezkiresinde, padişah Kânûnî Sultan Süleyman'ın daha öncekiler tarafından medh ü sena edildiğini, Türkçe ve Farsça şiir söylemede ne derece büyük bir kabiliyete sahip olduğunu kaydeder[4].

Devrinin önemli tezkirecilerinden Âşık Çelebi, Meşâiru'ş-şuarâ'da Kânûnî'nin çeşitli meziyetlerinden büyük bir övgü ile bahsettikten sonra, onun Farsça'ya olan büyük ilgisi sebebiyle Farsça şiir de söylediğini zikreder[5].

Hasan Çelebi ise tezkiresinde, Kânûnî'ye büyük bir yer ayırmış, onun devlet adamlığını, kahramanlığını, zafer-

---

1. Bk. Nihad Çetin, Latîfî, İA, VII, 19 - 22
2. Bk. Günay Alpay, Rıza, İA, IX, 727 - 728
3. Bk. Latîfî, Tezkire-i Latîfî, s. 70 - 71
4. Bk. Ahdî, Gülşen-i Şuarâ, Millet Ktb. AE tarih 774, var. 7b.
5. Bk. Âşık Çelebi, Meşairu'ş-şuara, İÜ. Ktb. TY. 2406, var. 23b.

lerini, cihan sultanlığını, İslâmiyete olan hizmetlerini övüp, " Cihân-ı hâkân-ı dehr olduğu gibi Mâlik-i memâlik-i nazm u nesr idi " diyerek, şiirlerinden övgü ile bahsetmiş ve örnekler vermiştir[1].

Tezkire-i Rızâ'da, şâirlere gösterdiği kadirşinaslığından bahsolunup, Türkçe ve Farsça şiirlerinden oluşan bir dîvânının mevcut olduğu kaydolunur[2].

Onun zamanında yaşamış ve seferlerine katılmış olan Ahmed Fevrî tarafından kaleme alınan " Ahlâk-ı Süleymânî "[3] adlı eserde, Kânûnî Sultan Süleyman hakkında hulâsa olarak şu bilgiler verilmektedir :

Kânûnî'nin kendini tanımak hususunda tarîkat ehli gibi düşünmekte olduğunu, ahlâken, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in ahlakına, sadakatte Hz. Ebûbekir (R.A.)'e adalette ise Hz. Ömer (R.A.)'e benzediği, beyitlerinden de örnekler verilerek belirtilmektedir.

Şiirlerinde Allah (C.C)'a olan samîmî bağlılığını gösterdiğini, dünya'da yaşamaktan muradın, Allah (C.C)'ın rızası olduğunu, Ondan başkasıyla muhabbet ve sohbetten geçip, Fenâfillah'a ulaşmak ve Bekâ-billah dairesine erişmenin esas

1. Bk. Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şuarâ, c.I, s. 98 - 99

2. Bk Seyyid Rıza, Tezkire-i Rıza

3. Bk. Ahmed Fevrî, Ahlâk-ı Süleymânî, ÜK TY. 2594.

gayesi olduğunu beyitlerinden örnekler vererek açıklamaktadır[1].

Muhibbî'nin fiil, hareket ve sözlerinde (şiirlerinde) Allah (C.C.)'ın rızası umularak, kazâ ve kadere samîmî bir kalple teslimiyet görülür. Ahmed Fevrî'nin bildirdiğine göre pek sevdiği çocuklarını, fesat çıkarıp, insanların hukukuna tecavüz edip, heva ve heveslerine uyabileceklerini ilmel-yakîn ve aynel-yakîn bildiklerinden, Allah (C.C.) yolunda onları feda etmede, adâlet menbaı olan Hz. Ömer (R.A.)'e iktidâ eylemiştir.

Muhibbî, hakîkî aşkın başlangıçta kolay gibi göründüğünü, içine girince zorluğunun anlaşılacağını belirtir. Bu hususta Hâfız (ölm. m.1390)[2]'ın söylediği şiirlere benzer şiirler söylemiştir.

Onda aşk, hakîkî aşktır ve temiz kalbi, hakîkî muhabbet güneşi ile rûşen ve parlaktır. Onun aşkı Mecnûn'un aşkı gibi hevâ ve heveslerine uyup hayallerden ibaret değildir[3].

Kânûnî'nin savaş yerinde kahramanlığı Seyyid Battal Gâzî'ye, vuruşta Hz. Hamza'nın celâdetine benzetilir. Kânûnî için harb, Dîn-i mübîn'in yayılması için canın hak yolunda feda edilmesidir[4].

---

1. Bk. Ahmed Fevrî, Ahlâk-ı Süleymânî, var. 7ª.
2. Bk. H. Ritter, Hâfız, İA, V (I), 65 - 71
3. Bk. Ahmed Fevrî, Ahlâk-ı Süleymânî, var. 10ᵇ.
4. Bk. a.g.e. var. 9ª.

Padişahlığının yanında tasavvuf ve dervişliğe meyyal olan Kânûnî'nin şiirlerinde, Beyazid-i Bistâmî ve İbrahim-i Edhem gibi büyük sûfîlerin zühd ve ferâgati görülür[1].

Ayrıca, şiirlerinde nasihat ve vaaz kabilinden manzumelerine de rastlanır[2].

Ahlâk-ı Süleymânî'nin yazarı, Muhibbî'nin şiirdeki kuvvetini lisanda Hassan (ölm. m.682)[3]'a, teşbihte İbnül Mukir ( )[4]'e, elfazda Hâfız'a, hayalde Kemal (ölm. m. 1400)[5]'e, evsafta Firdevsî (ölm. m.1020)[6]'ye, kasidede Enveri (ölm. m.1168)[7]'ye, gazelde Sadî (ölm. m.1292)[8]'ye, sözde Husrev (ölm. m.1325)[9]'e, darb-ı meselde Necati (ölm. m.1509)[10]-'ye, selaset (akıcılıkta)'te Hayâlî (ölm. m.1557)[11]'ye benzetmektedir[12].

1. Bk. a.g.e. var. 9[a]
2. Bk. a.g.e. var. 9[a]
3. Bk. Ahmet Ateş, Hassan, İA, V (I), 343 - 347.
4.
5. Bk. İA, VI, 561.
6. Bk. H. Ritter, Firdevsî, İA, IV, 643 - 649.
7. Bk. Ahmet Ateş, Enverî, İA, IV, 278 - 281.
8. Bk. T. Yazıcı, Sâdî, İA, X, 36 - 41.
9. Bk. M. Hidayet Hosain, Husrev, İA, V (I), 601.
10. Bk. F. Abdullah Tansel, Necâtî Bey, İA, IX, 154 - 6.
11. Bk. T.H. Menzel, Hayâlî, İA, V (I), 384.
12. Bk. Ahmed Fevrî, Ahlâk-ı Süleymânî, var. 6[a].

KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN FARSÇA DÎVÂNI :

Aşağıda nushaların tavsifinde de görüleceği gibi, Kanunî Sultan Süleyman'ın Türkçe ve Farsça şiirlerini toplayıp bir divan haline getirenler, bazan onun Türkçe şiirlerini divanın başına alıp, Farsça şiirlerini sona getirmişler, bazan da Farsça şiirleri başa alıp, Türkçe şiirleri sona getirmişlerdir. Ayrıca, sadece Farsça şiirlerini biraraya getirip küçük bir divançe haline sokanlar da vardır.

Bu çalışmada metni sunulan Farsça şiirlerinde Kânûnî Sultan Süleyman, umûmiyetle gazellerinde aşk konusunu işlemektedir. İşlediği aşk konuları mecâzî ve hakîkî aşk, yânî aşk-ı ilâhî olarak da yorumlanabilir. Şiir söylemekten kasdı âşıkâne gazel söylemek olduğunu kendisi şöyle ifade eder :

هرکس بحالتی دل خود خوش کند محب　　مقصود ما بجز غزل عاشقانه نیست [1]

Şiirlerinde Hâfız-i Şîrâzî'nin tesiri açıkça görülmektedir. Gazellerinin konuları umûmiyetle aynı olduğu gibi, bazan beyitler, lafzen de Hâfız'ın gazellerindeki beyitlere çok benzer. Nitekim bu hususu aşağıda örnek verdiğimiz beyitlerde görmek mümkündür.

Hâfız :

صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را　　که سر بکوه و بیابان تو دادهٔ ما را [2]

1. Bk. metin, s. 5. str. 13.

2. Bk. Divān-ı Hâfız, s. 20.

Muhibbî :

نسیم صبح بگو آن نهال رعنا را   که باغ عمر حزان دیده از تو شد مارا [1]

Hâfız :

دوش از مسجد سوی میخانه آمد پیر ما   چیست یاران طریقت بعد ازین تدبیر ما [2]

Muhibbî :

دی سوی دیر مغان آمد زمسجد پیر ما   چیست جز زنار بستن بعد ازین تدبیر ما [3]

Muhibbî'nin sevgilisinden ayrı kalması sebebiyle gönül ateşi ile yanmakta ve büyük bir acı çekmekte olduğu, şu şiirlerinden anlaşılmaktadır.

بی خودم بی تو و دز آتش دل میسوزم   زنده در هجر تو چون مرده عذابست مرا [4]

اندر فراق هجر چو جانم بلب رسید   ساقی مکن شراب دریغ ازگلوی ما [5]

آتش دل ز درد و محنت اوست   اشك چشمم ز هجر فرقت اوست [6]

---

1. Bk. metin, s. 40. str. 10.
2. Bk. Divan-ı Hâfız, s. 24.
3. Bk. metin, s. 39, str. 12.
4. Bk. metin, s. 1, str. 4.
5. Bk. metin, s. 2, str. 10.
6. Bk. metin, s. 4, str. 2.

Şâir, sevgilisine kavuşmak hususunda çektiği acıdan büyük bir zevk almakta olduğunu da bu iki beytinde söylemektedir.

هرکسی جوید مجی بهر دردخود دوا   گم مبادا از دل من درد بی داروی دوست[1]

هرکس ز یار اگرچه وفا آرزو کند   عاشق کسی بود که جفا آرزو کند[2]

Yine şâir, sevgilisinin aşkına karşılık vermesi için ise şikayetini şöyle dile getirmekte ve yalvarmaktadır.

تا چند کشم در غم تو بار ملامت   در خاطر تو نیست مگر روز قیامت

در پای غم عشق تو ناگاه فتد دل   نه راه گریزست و نه جای اقامت

در دست تو ای یار جفاجو چو مجی   فریاد کنم شام و سحر تا بقیامت[3]

مفکن این همه دلهای پریشان برخاک   بند جانها مکن آن سلسلهٔ گیسو را[4]

---

1. Bk. metin, s.8, str. 3.
2. Bk. metin, s. 9, str. 15.
3. Bk. metin, s. 3, str. 8-10-12.
4. Bk. metin, s. 2, str. 4.

Âşık olanın taşıması gereken özellikleri ise, şöyle belirtir :

میکند اندر زمانه هرکسی چیزی طلب   زاهدان کنج سلامت عاشقان را تعب
آن تعجب نیست از لعل تو گر یابم حیات   بی لبت یکلحظه یك دم زنده ام اینم عجب [1]

چندانکه سعی بیش نمودم براه عشق   جز منزل هلاك درین ره کرانه نیست [2]

Aşağıdaki şu beytinde, Dünyanın mevkî ve maddiyatına hiç bir zaman değer vermediğini, aksine alçak gönüllü ve bir fakîr gibi yaşamayı arzuladığını anlatır :

کی بچشم آرم لباس و مسند شاهانه را   من که خواهم دلق فقر و گوشهٔ میخانه را [3]

İlâhi aşkin simgesi olan şarap, deyr, deyr-i moğan, moğbeççe ve pîr-i moğan'a karşı duyduğu sevgiyi ise şöyle ifade eder :

صلاح و زهد زمن ناید ای رفیق که من   بهیچ کار نیارم شد ز کار شراب
مرا چه عار گدایی بکهنه سفال   بکوی میکده گشتم چو جرعه خوار شراب [4]

---

1. Bk. metin, s. 3, str. 2-5,
2. Bk. metin, s. 5, str. 12.
3. Bk. metin, s. 37, str. 12.
4. Bk. metin, s. 42, str. 7-8.

در دیر هرکه دامن پیر مغان گرفت   بهر نجات دامن او می توان گرفت[1]

مرا که جز بخرابات عشق راهی نیست   بغیر درگه پیر مغان پناهی نیست[2]

ز عشق مغبچگان امید نیست خلاص   که ذاتیست مرا این بلا نه مکتسبیست[3]

خوش نیست غیر دیر مغان خانهٔ دگر   وانگاه غیر مغبچه جانانهٔ دگر[4]

Muhibbî, A nushasının sonunda bulunan bir şiirinde ise, kusur ve günahlarının affı için Allah (C.C.)'a şöyle yalvarmaktadır :

یارب از لطف خود بکن نظری   که ندارم بجز تو چاره گری
گنهم را ببخش و دستم گیر   عفو فرما که کرده ام تقصیر[5]

---

1. Bk. metin, s. 43, str. 8.
2. Bk. metin, s. 46, str. 13.
3. Bk. metin, s. 47, str. 9.
4. Bk. metin, s. 51, str. 8.
5. Bk. metin, s. 36, str. 2-3.

KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN FARSÇA DÎVÂNI'NIN YAZMALARI

İstanbul kütüphanelerinde yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde aşağıda tavsifi verilen, Kanunî Sultan Süleyman'ın Farsça divanı'nın dört nüshasını görebildik. Bunların tavsifini de yazılış tarihlerine göre, en eskisinden başlayarak verdik. Sunulan metnin tesisinde, A rumuzu ile işaretlediğimiz Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan kısmı No. 738'de kayıtlı Farsça divanı'nın nüshası esas alınmıştır. Diğer iki (B ve C rumuzu ile işaretlenen) nüshalarla karşılaştırılarak metin farkları dip notlarda gösterilmiştir. Sunulan metinden de görüleceği üzere, B rumuzu ile işaretlediğimiz Ali Emiri, No. 323'te kayıtlı nüshadan, metnin tesisinde esas nüsha olarak seçtiğimiz A nüshasında mevcut olmayan 51 gazel ve 4 tane de müfred beyt bulunmaktadır. Sayfalar arasında geçen bu şiirleri biz, A nüshası metninden sonra koymayı uygun bulduk.

NÜSHALARIN TAVSİFİ

A : Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan No: 738.

Dîvan, vişne çürüğü renginde deri bir cild içinde, 20 x 12,5 cm. ebadında olup, 205 varaktır. Serlevhalar tezhipli, sahife kenarları halkari tezyînatlı, yaldız çerçeve içerisinde, 6 satırlı, okunaklı çok güzel talik yazı ile olup, kağıdı aharlıdır.

Dîvān, Kânûnî Sultan Süleyman'ın hayatında, m.1565-66 tarihinde Mehmet Şerif[1] tarafından istinsah edilmiştir.

---

1. Mehmet Şerif: (? - ?) Tebrizli olup, İstanbul'a gel-

5^b - 37^a varaklar arasında Farsça gazel, rûbaî, kıt'a ve müfredler bulunmaktadır. 39 - 205 varaklar arasında Türkçe divan yer almaktadır. Divanın sonunda Kânûnî Sultan Süleymânın kendi el yazısı ile üç Türkçe gazeli bulunmaktadır.

5^b'de güzel, süslü bir serlevha içinde şu ibare bulunmaktadır.

نظم فارسی فارس میدان عرفان حضرت سلطان سلیمان خان

Baş :

دیده از آتش دل غرقهٔ آبست مرا   کار این چشمه ز سرچشمه خرابست مرا

Divanda, 5^b - 27^b varakları arasında 45 gazel, 27^b - 32^a varakları arasında 22 adet rûbaî ve kıt'a, 32^a - 37^a varakları arasında ise 39 adet müfred bulunmaktadır. Farsça divanının sonunda Allah (C.C.)'dan günah ve kusurlarının affını dileyen ve yalnızca bu nüshada bulunan aşağıda ki beyitler yer almaktadır.

یارب از لطف خود بکن نظری   که ندارم بجز تو چاره گری
گنهم را ببخش و دستم گیر   عفو فرما که کرده‌ام تقصیر

---

miş ve Kânûnî'nin verdiği vazife ile Bursa'ya yerleşmiş, "Bende-i Devlet-i Sermed, Kâtib-i hakîr Hacı Mehmed" imzası ile Fâtih, II.Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kânûnî Sultan Süleymân divanlarını yazmıştır. bk. DERMAN Uğur, Kânûnî devrinde yazı sanatımız, Kânûnî Armağanı, s. 283.

B : Ali Emirî No : 323. Dîvân-ı Sultan Süleyman.

Şemseli, köşebendli ve zencirekli, vişne rengi meşin bir cildi içinde, 19,9 x 12,4 (14,2 x 7,8) cm. ebadında olup 22 varaktır. Kağıdı aharlı, 17 satır talik yazı iledir. İstinsah kaydı yoktur. Cild ve tezhibinden saray için yazıldığı sanılmaktadır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, A ve C nüshalarında bulunmayıp, B ve D nüshalarının muhtelif sahifelerinde geçen 51 gazel ve 4 tane beyti, metnin sonuna ilave ettik.

1^a'da iki adet mühür bulunmaktadır. Bu mühürlerden birisi, mor mürekkepli, Ali Emirî'nin şahsi mührü olup, şu ibareyi hâvidir: " Allâhu Taâlâ Hazretleri'nin rızası için vakf edilmiştir. Diyarbakır'lı Ali Emîrî ". Diğer mühür ise kütüphane mührüdür.

1^b'de süslü, yaldızlı serlevha içine

ديوان سلطان سليمان

ibaresi yazılıdır. 1^b ve 2^a'daki şiirler yaldızlı cedveller içindedir. Başlıklar yaldızla yazılmıştır. Divanda (1^b - 22^b) 95 gazel, 5 rubâî ve kıt'a 34 adet müfred bulunmaktadır. Sonunda Ali Emîrî ve kütüphanenin vakıf mühürleri vardır.

22^b'de sonradan birisi tarafından metin (s.28)'de geçen aşağıdaki kıt'a alalade bir yazı ile yazılmıştır.

قطعه

گر شمشيرها پاره كنى سينۀ ما   همچنان مهر تو درزد دل بى‌كينۀ ما

رقم مهر و مه از سينۀ افلاك رود   نرود نقش جمال تو از آيينه ما

23[a]'da ise aşağıdaki, Saçlı Emir şöhretiyle tanınan İstanbul kadısı Mevlâna Muhiddin Tebrizî'nin söylediği şiir ve bu şiire cevaben, Kanunî ve şeyhülislam Ebussuûd efendinin şiirleri yer almaktadır.

صاچلی امیر شهرتیله بنام استانبول قاضیسی مولانا محی الدین تبریزی نك فارسی قطعه سی

چون شاه جهانپناه صاحب نظراست
داندکه متاع بنده درج درد است
ور زانکه عنایتش بسوی دگراست
هر عیب که سلطان بپسندد هنراست

جواب سلطان سلیمان قانونی

ای آنکه ز علمها شما را خبراست
با شاه جهان ادب کمال دگراست
چون عیب بود بنزد دانا تفتیش
هر عیب که سلطان بپسندد هنراست

جواب شیخ الاسلام ابو السعود افندی

حقا نظر شاه جهان حقبین است
حکمش سند شرع و عماد دین است
نزد عقلا این مثل دیرین است
هر کارکه خسرو بکند شیرین است

C : Üniversite Kütüphanesi. Türkçe Yazmalar No: 5477.

Sırtı mukavva bir cild içinde, 21,8 x 14 (16 x 10) cm. ebadında olup, 263 varaktır. Kağıdı aharlı, 13 satır talik yazı iledir. İstinsah kaydı yoktur.

Türkçe divanı müteakip, 253^{b} - 262^{b} varakları arasında 38 adet Farsça gazel bulunmaktadır. 253^{b}'de, süslü yaldızlı bir çerçeve içerisinde:

دیوان فرسی سلطان سلیمان علیه الرحمة و الرضوان

ibaresi vardır.

Baş :

دیده از آتش دل غرقهٔ آبست مرا   کار این چشم زسرچشمه خرابست مرا

Son :

مردیم ای محب جدا ازان گل ازچه لیك   خواهد گیاه تربت ما داد بوی تو

D : Ali Emirî No : 322.

Sırtı meşin, üzeri ebru kaplı mukavva bir cild içinde, 21 x 15,5 (18,5 x 11) cm. ebadında olup, 17 varaktır. Kağıdı mavi renkte, incedir. Başlıklar kırmızı, muhtelif satırlı rika yazı iledir. İstinsah kaydı yoktur. İç kapakta Ali Emirî'nin vakıf mührü, mührün üst tarafında ise:

دیوان قانونی سلطان سلیمان فارسی

ibaresi yer almaktadır.

Baş :

دیده از آتش دل غرقهٔ آبست مرا　　کار این چشم ز سرچشمه خرابست مرا

Son :

منم عشقت گریبان چاك کرده　　گریبان چیست دل و جان چاك کرده

Dîvanda 92 adet gazel, 4 rubâî ve 35 müfred bulunmaktadır.

B nüshasının kopyası olduğunu tahmin ettiğimiz, alelade rika bir yazı ile yazılmış bu nüshaya metin tesisinde, sadece B nüshasında okunmasında tereddüt ettiğimiz bazı kelimeler için baktık.

دیوان سلطان سلیمان

(رمل)

[۵-ب] دیده از آتشِ دل غرقهٔ آبست مرا   کارِ این چشمه زسرچشمه خرابست مرا 3

بیخودم بی تو و در آتشِ دل میسوزم   زنده در هجرِ تو چون مرده عذابست مرا

ساقیا می بکسی ده که ندارد عشقی   مستم از عشق چه حاجت بشرابست مرا

دیده برهم نهم وروی تو آرم بخیال   در شبِ هجر مگو چشم بخوابست مرا 6

[٦-ا] ناله کاید زرگِ جانِ مجی شبِ غم   ازپیِ حال به از چنگ و ربابست مرا

1- دیوان سلطان سلیمان B : نظم فارسی فارس میدان عرفان حضرت سلطان سلیمان خان A : دیوان فرسی سلطان سلیمان علیه الرحمه و الرضوان C ‖ 3- چشمه A : چشم BC ‖ 4- دل A : خود BC ‖ 5- مستم A C : مست B ‖ 6- آرم A : بینم BC ؛ چشم A : دیده BC ‖ 7- رگ AC : دلجان B ؛ شب AC : + و B ؛ ربابست AC : چغانست B ‖

ولە دامت دیمریمر نوالە (رمل)

گە گرهها زنی از ناز خمِ ابرو را | گاه آشفتە کنی کاکُلِ عنبربو را
این چە شوخیست کە هردم بفنِ عشوەگری | قتلِ عشاق دهی یادِ سرِهر مو را
مفکن این همە دلهای پریشان برخاك | بندِ جانها مکن آن سلسلۀ گیسو را
چە بلاهاست ندانم کە چگویم یا رب | آن خرامیدنِ شیرین و قدِ دلجو را
گر من از دوستی مهرِ تو مردم چە عجب | [٦-ب]کیست کز جان نبود بندۀ رخِ نیکو را
قتلِ خود میطلبد از تو محبی مەِ من | امرکن نرگسِ ناوك فکنِ جادو را

ولە رفع الله قدره (رجز)

ما مبتلا ز حد بگذشت آرزوی ما | دستم بگیر و مرحمتی کن بروی ما
اندر فراقِ هجر چو جانم بلب رسید | ساقی مکن شراب دریغ ازگلوی ما
خوکردە ایم عشق و شراب و ترانە را | زاهد بمنعِ تو نتوان ترك خوی ما
من از فراقِ هجرِ تو بیجان فتادە ام | ای سروِ ناز باز گذر کن بسوی ما
شرحِ فراقِ یار محبی بکس مگو | [٧-ا]چون فارغست یار ازین گفت وگوی ما

٤- مفکن AC : میفکن B ‖ 6- دوستی AC : + و B ‖ 9- مبتلا A : پافتادە BC ؛ بگذشت A : گذشت BC ؛ بگیر و AB : - و C ؛ بروی AC : بر روی B ‖ 10 فراق AC : + و B ؛ چو A : تو C : - B ؛ مکن شراب دریغ AC : شراب دریغ مدار B ‖ 11- کردەایم عشق A : کردە ام عیش BC ؛ تو A : پند BC ‖ 13- شرح --- ما A : شرح هجر درد سرست محبی مگو- خاموش باش یار فارغ از گفت وگوی ما BC ‖

وله ایضا (رمل)

میکند اندر زمانه هرکسی چیزی طلب — زاهدان کنج سلامت عاشقان را تعب
صد چو یوسف در ملامت بندهٔ حسن تو شد — کی روا باشد ترا گر گفته ام یوسف لقب
درد ما نتواند فهمی آورد جز اهل عشق — تیره تر از روز هجر ما نباشد هیچ شب
آن تعجب نیست از لعل تو گر یابم حیات — بی لبت یکلحظه یکدم زنده ام اینم عجب
جور یار و محنت هجران و غم از ما مپرس — نیست عاشق را محبی رسم پرسیدن سبب

و من الفاظه (رمل)

[۷-ب] تا چند کشم در غم تو بار ملامت — در خاطر تو نیست مگر روز قیامت
چون پند رفیقان تو باول نشنیدی — ای دل ندهد فایده آخر ز ندامت
در پای غم عشق تو ناگاه فتد دل — نه راه گریزست و نه جای اقامت
دل دانهٔ خال تو همی جست بزلفت — سرگشتهٔ آشفته در افتاد بدامت
در دست تو ای یار جفاجو چو محبی — فریاد کنم شام و سحر تا بقیامت

1-6- وله ایضا... پرسیدن سبب A : - BC ‖ 9- رفیقان تو AC : - تو B ؛ آخر ز AC : - ز B ‖ 10- در پای A : دریای BC ؛ گریزست و نه AC : گریزست نه خود B ‖ 11- همی جست AC : چو دید B ؛ گشتهٔ AC : + و B ؛ بدامت AC : ندامت B ‖ 12- جفاجو چو AC : جفا همچو B ‖

و من کلامه (خفیف)

آتش دل ز درد و محنت اوست [٨-آ] اشک چشمم ز هجر فرقت اوست
غم مخور درّ دیده ساز نثار چونکه دل مخزن محبّت اوست 3
در سر کوی او ذلیلم من این مذلت هم از مشیّت اوست
گاه دل آه و گاه دیده سرشک این همه از بلای حسرت اوست
بندهٔ پیر دیرم این دولت که تو بینی ز یمن همت اوست 6
گر ملامت شدی محبی چه باک غرض اندر جهان سلامت اوست

و له خلد الله خلافته (هزج)

[٨-ب] هر دم بمنش جوری و هر لحظه جفاییست بالله که عجب کافر و بد مهر بلاییست 9
افغان ز فسون لب جانان چه بجویید حیف از دل ویران شدهٔ من که چه جاییست
پر کن قدح ای ساقی جان تا که بنوشم کایینهٔ رخسار ترا روی نماییست
هر کس قد رعنا نگرد یا رخ زیبا ما را نظر عشق بخاک کف پاییست 12
آیا که ربودست دل و جان محبی خورشید رخ پادشه ماه لقاییست

2- درد و A : - و BC ‖ 3- مخور در دیده ساز A : مدار گوهر کن BC ؛ چونکه AC : خون B ‖ 4- ذلیلم من A : ذلیل می بینم BC ‖ 5- آه و AB : - و C ؛ این همه از A : هرکه کشید BC ؛ حسرت AC : محنت B ‖ 6- که تو A : همه BC ‖ 9- جوری AC : جور B ؛ کافر و AB : - و C ‖ 10- بجویید AC : میخواند B ‖ 13- رخ A : رخان BC ‖

و من آثار الفاظه (رمل)

عاشقِ دلخسته را پروای ننگ ونام نیست [۹-آ]عاشقانرا دستگیری این زمان جزجام نیست
زاهدِ افسرده را در بزمِ رندان راه نیست جایِ خاصانست این مجلس که جایِ عام نیست
کویِ جانان کعبهٔ دل حاجیان عشاق او هرکه این کعبه در آید جزکفن احرام نیست
وصل را شادی مکن درهجر هم غمگین مباش شادی و غم درجهان چون هیچکس را رام نیست
نازنینی عمرخوش باشد اگر باشد وفاش ای محبّی وقت دریاب تکیه بر ایام نیست

ولە دامت دیمر یمر نواله (بحر مضارع اخرب)

تیرِترا کدام دل از جان نشانه نیست یا خود کدام سرکه برین آستانه نیست
[۹-ب]مشنو ز غیر قصهٔ من هم ز من شنو این سرِّ عاشقیست فسون و فسانه نیست
در عشقِ من چنین که خلل نیست ذره درخوبیِ تو هم سر مویی بهانه نیست
احوالِ من خراب و پریشان بدین صفت ز آشفته سنبلیست که محتاجِ شانه نیست
چندانکه سعی بیش نمودم براهِ عشق جز منزلِ هلاك درین ره کرانه نیست
هرکس بحالتی دلِ خود خوش کند محب مقصودِ ما بجز غزلِ عاشقانه نیست

2ـ ننگ و CA: نیك B ؛ دستگیری A C: دستگیرد B ‖ 3ـ را A C: ولی B ‖
4ـ او A: اوست CB ؛ آید A: آمد B C ‖ 5ـ مباش A C: مشو B ؛
جهان چون هیچکس را رام CA: جهانرا هیچ کس ما دام B ‖ 6ـ نازینی A C: نازنین B؛
وفاش A: بقا BC ‖ 11ـ خراب و A C: ـ و B ؛ سنبلیست A C: سنبلت B ‖

وله ابّدَتْ سلطنته (رمل)

وه که زلف از دیدن روی تو ما را مانعست [۱۰-آ] زان دلم در شام هجران با خیالت قانعست
جان من شد سوی جانان و مرا تنها گذاشت زانکه اشیا در همه عالم باصلش راجعست
بندهٔ روی توام خواهی بکش خواهی بدار شاه عالم هرچه فرماید رعیّت تابعست
تیغ تو روز ازل چونکه حوالت شد مرا سر نهادم اینك و تیغ تو نص قاطعست
توبه کردم از می و محبوب گوید ای فقیه نشنوی قول مجی را که غیر واقعست

وله دام اقباله (هزج)

دلا دلخسته‌ام درمان من چیست نمیداند کسی درجان من چیست
[۱۰-ب]مرا در عشق خوبان طعنه میزد نداند مدعی جانان من چیست
هوای زلف مه رویان درین ره عجب سرگشته سرگردان من چیست
بخون آغشته‌ام در وادیٔ عشق منم مجنون دل سوزان من چیست

---

2 ـ وه که AC : آه و B ؛ مانعست AC : قانع است B ؛ زان دلم در شام هجران با خیالت AC : دل شب هجران به ناچار با خیال B ‖ 3 ـ جان --- گذاشت AC : جانو دل در سوی جانان رفت ما تنها گذشت B ؛ در همه A : جمله در C ؛ زانکه --- عالم AC : هرکه درین عالمست آخر B ‖ 4 ـ روی AC : کوی B ؛ بدار A : بده B : گذار C ؛ فرماید AC : فرمایی B ‖ 5 ـ ازل AC : اول B ؛ حوالت AC : حواله B ؛ قاطعست AC : قاطع است B ؛ سر نهادم اینك و AC : ما سر تسلیم کیم B ‖ 6 ـ نشنوی AC : نشنو B ؛ را AC : ـ B ‖ 8 ـ نمیداند A : نمیدانم BC ‖ 10 ـ مه رویان AC : محبوبان B ؛ من AC : ـ B ‖ 11 ـ بخون A : بخوان BC ؛ مجنون AC : + و B ‖

سر زلفِ تو دل آواره کردم   که این سودای بی پایانِ من چیست
محبی ناله کن تا صبح چو بلبل   که داند یارِ من افغانِ من چیست

وله ایضا (رمل)

در سر زلفِ تو دل دربندِ زندانی خوشست   گر تو با شادی خوشی ما را پریشانی خوشست
[۱۱-آ]در رهِ خوبان فشاندن سهل باشد اشک را   هر که عاشق شد حقیقت جان برافشانی خوشست
ای خلوت نشین بهرِ خیالِ وصلِ تو   خیمه شد دیده طنابِ خیمه مژگانی خوشست
هر چه فرمودی بفرما جان و دل در راهِ تست   بنده اندر طاعتِ فرمانِ سلطانی خوشست
صرف کردم جان درین درد و ندیدم راحتی   ای محبی محنت و غم دردِ مهمانی خوشست

وله عزه نصره (رمل سالم)

من نسیم صبح را جان میدهم بر بوی دوست   تا برو از من زمین بوسی بخاکِ کوی دوست
زاهد و سودای جنت بحثِ ما سودای یار   [۱۱-ب]هر کسی را دل بسوی رفت ما سوی دوست

1- سر AC : سری B || 2- چو A : به BC || 3-11- وله ایضاً ---- سوی دوست AB : -C || 4- دل دربند A : دلرا بند و B ؛ گر تو با شادی خوشی A : هر کسی را شادی خوش || 5- خوبان A : جانان B || 6- خلوت A : مه‌خر که B || 7- چه A : که B ؛ اندر A : در B || 8- درین درد و A : این وادی B ؛ درد مهمانی A : درد و مهمانی B || 10- من --- بوی دوست A : ما نسیم صبح را مهری کنم از بوی اوست B ؛ از من A : از ما B ؛ کوی دوست A : کوی اوست B || 11- و A : از B ؛ بحث A : بخت B ؛ بسوی رفت A : بدیگر می کشد B ؛ دوست A : اوست B ||

آن که قدرِ یار داند یکسرِ مو کی کند　　هر دو عالم را مقابل با سرِ یکموی دوست

سجده در خراب کردن زاهدا نبود درست　　تا نباشد پیشِ اربابِ نظر ابروی دوست

هرکسی جوید مجبّی بهرِ دردِ خود دوا　　گم مبادا از دلِ من دردِ بی داروی دوست 3

و من اشعار اللطیف (رمل)

چشمِ ما را طاقتِ دیدار نیست　　روی ننمودن گناه از یار نیست

صد سخن دارم ولی پیشِ تو ام　　یکسخن را قوّتِ گفتار نیست 6

[۱۲.آ]جورکردن اقتضای حسنِ اوست　　دوست ورنی در پیِ آزار نیست

برتنم هرموی نیشِ هجرِ توست　　یکسرِ مو نیست کو افکار نیست

از که می پوشی مجبّی اشکِ خویش　　در مقامِ عاشقی اغیار نیست 9

1-3 آن که --- بی داروی دوست AB : -- C ؛ 1- آن که --- یکسر A : قدر قیمت یار داند یکتر B ؛ ! دوست A : اوست B ‖ 2- سجده --- دوست A : ای دل شوریده ابروی بتانرا سجده کن — تا قیامت را ببیند خال و زلف ابروی، اوست B ‖ 3- هرکسی --- دوست A : یار اگر جور و جفا گردد مجبّی را وفاست — هر جراحت که بجای دل رود داروی اوست B ‖ 5- ننمودن AB : ننمودم C ‖ 6- گفتار AB : دیدار C ‖ 7- نی A: نه BC؛ پی BC : بی A ‖ 8- تنم A : + برهم برین موی که C : بر--- توست AC : عشق ما را یار میداند بس است B ؛ یکسر--- افکار A : جای دیگر حاجت اظهار B : یکسر مو نیست جای که اندرون افکار C ‖

وله زید اجلاله (مضارع اخرب)

ای از نظارهٔ تو خجل آفتابِ صبح   لعلت بخندهٔ نمگین برده آبِ صبح
تابان زجیبِ پیرهنت سینه چو سیم   چون روشنیِ روز سپید از نقابِ صبح
دلرا فراغ میدهد و دیده را فروغ [۱۲ب] دیدارِ آفتاب و شان و شرابِ صبح
مستانهٔ جمالِ تو از مستیٔ خیال   ذوقِ میِ شبانه نداشت و خوابِ صبح
بستان میِ صبوح محبّی بفالِ سعد   این دم که آفتاب گشاید کتابِ صبح

و من کلامه الشریف (هزج)

گرفتم همچو مجنون دهررا بیچارهٔ باشد   ولی مشکل که چون من در عدم آواره باشد
چه خواهد خواستن غیراز نمك مرهم نمیدانم   جراحتهای من کز غمزه خونخواره باشد
پریرویانِ عالم چون کنندم سنگسار ازجور   در آید در فغان هرجا که سنگ خاره باشد
[۱۳.آ] کیم من تا شوم با مهوشان همدم همینم بس   که از دورم بدیشان طاقتِ نظاره باشد
بدین خوبان شهر آشوب بالله بس نمی آید   اگر هردم محبّی را دل صد پاره باشد

وله دام اقباله (مضارع)

هرکس ز یار اگرچه وفا آرزو کند   عاشق کسی بود که جفا آرزو کند

---

2 ـ نمگین AC : شکرین B ‖ 3 ـ سپید BC : سبید A ‖ 5 ـ مستانه A : دیوانه BC ‖ 9 ـ خونخواره A : خوانخواره BC ‖ 10 ـ سنگسار از جور AC : سنگ را زجور B ؛ سنك خاره A : سنك خواره BC ‖ 11 ـ بدیشان AC : پریشان B ‖

جایی که درد باشد و اندوه عاشقی   بیدرد باشد آنکه دوا آرزو کند

تا هست صحبت غم خوبان بجا کسی   عیش و نشاط دهر چرا آرزو کند

زان زلف حسرتی بود از بهر جان من   [۱۳-ب]هر نکهتی که باد صبا آرزو کند 3

غافل مشو که باز ز عشقست التفات   دیدار پادشا که گدا آرزو کند

زاهد ره صلاح و سلامت کند هوس   مجنون صفت محبّی بلا آرزو کند

6 ولہ خلدت خلافته (رمل)

هر کجا بیند مرا آنشوخ خنجر میکشد   وای برجان کسان شمشیر او سر میکشد

این جهان خواهد مسخّر کرد همچون آفتاب   غمزه و خال و خط و زلفش چو لشکر میکشد

هرکسی را درجهان چیزی بخاطر میرسد   زاهدان درهای و هو عشاق ساغر میکشد 9

[۱۴-آ]عاقبت آیینهٔ خورشید خواهد شد سیاه   سینهٔ سوزانم آرایی ز دل بر میکشد

اشک چشمت را محبّی در رهش میکن نثار   خاطر خوبان چو سوی سیم وهم زر میکشد

12 وله ایضا (مضارع)

3ـ حسرتی AB : حسرت C ‖ 4ـ عشقست AB عشقت C ؛ پادشا AC : پادشاه B ‖ 7 ـ کجا AB : جا C ؛ آنشوخ A : آن چشم BC ‖ 8 ـ همچون A : همچو BC ؛ غمزه و AC : ـ و B ‖ 9 ـ را درجهان چیزی A : از دور چرخ C : از دور چرخ چنبر B ؛ درهای و هو A : از های هو BC ‖ 10 ـ خواهد شد A : را گردد BC ؛ سوزانم آرایی A : سوزان من آهی BC ‖ 11 ـ در رهش میکن A : پای دلبر کن BC ؛ وهم AB : هم و C ‖

آن یارِ دلنواز که مستانه میرسد — ساغر بکف گرفته ز خمخانه میرسد
دامانِ ناز بر زده ابرو گره کنان — خنجر بدست باز امیرانه میرسد
امشب پیاله نوش ومترس ازخمار ازانك — فردا امید هست که پیمانه میرسد
دیدم جمالِ شمعِ تو جان کرده‌ام فدا [١٤ب]هرجا که شمع بیند و پروانه میرسد
سینه سپر برای تو کردم ولی چه سود — مژگانِ ناوکت بدل وجانه میرسد
زاهد مگوکه حالِ محبی چه گونه‌ست — هر لحظه طعن بر منِ دیوانه میرسد

ولە دام اقباله (هزج)

بیا ای ساقیِ گلرخ بهارِ سبزه پوش آمد — که این دم را غنیمت دان سحرکه این بگوش آمد
گل و مل ساغر و ساقی کنارِ آب و سیرِ باغ — نظرکن درگلستان زانکه بلبل درخروش آمد
طلب کن از درِ میخانه همت ای دلِ پر غم — که نفخِ بوی چون عیسی ز پیرِ میفروش آمد
[آ.١٥]بمن ده ساقیا ساغر درونم درد پر دردست — علاجِ علّتِ دلرا شراب و جام و نوش آمد

1-6 آن یار...دیوانه میرسد AB : -C ‖ 1- که A : -B ؛ بکف A : بدست B ؛ گرفته ز A : -ز B ‖ 2- برزده A : برزد و B ؛ بدست باز امیرانه A : بکف داد میرانه B ‖ 3- امشب --- ازانك A : این شب پیاله نوش‌کن و خمار مترس B ‖ 5- سپر--- ولی A : بجای سپر دادم و اما B ؛ ناوکت بدل A : ناوك تو دل B ‖ 6- مگوکه A : ندانی B ؛ برمن A : بیهوده من و B ‖ 8- سحر--- آمد AB : که بلبل درخروش آمد C ‖ 9- کنار AC : + و B ؛ و سیر باغ A : جویبار BC ؛ نظرکن در AB : - در؛ زانکه AC : راکه B ‖ 10- طلب--- همت A : دری میخانه را همت طلب‌کن B؛ در میخانه‌را همت طلب کن C ؛ ز پیر AB : که پیر C ‖ 11- بمن A : مرا BC؛ پر AC : بو B ؛ شراب و A : شراب BC ؛ جام و A : جام BC ‖

محب از عشق مه رویان سراپا مست و شیدا شد   بزهد و زرق بیحاصل نخواهد دل بهوش آمد

و من انفاسه الانسیة (رمل)

حال خود گویم با فغان با دل ناشاد خود   حالتی دارم من دیوانه با فریاد خود 3
ای که میگویی که پنهان دار عشق خویش را   من ندارم آنچنین تعلیم از استاد خود
تا چرا اول ندادم دل بجای جان ترا   میکنم جان در فراق و میکنم وا داد خود
یار ناپیدا و من هم گم شدم در جستنش [۱۵ب] گاه میگریم بیاد او و گه با یاد خود 6
چون محی دادگویان دوش رفتم بر درش   در طریق عشقبازی دادم آخر داد خود

و من الفاظه القدسیة (هزج)

دلها که اسیر زلف یارند   در سلسلهٔ جنون فکارند 9
ارباب خرد بمزرع دل   جز تخم محبتت نکارند
بخرام بناز سوی بستان   عشاق حزین در انتظارند

1ـ محب از A : محبی BC ؛ سراپا AB : سراسر C ؛ بهوش A : بجوش BC ‖ 3ـ حال خود A : حال دل B : حال C ؛ با فغان AB : + من C ؛ دارم من AC : + و B ؛ با فریاد AC : یا فریاد B ‖ 5ـ ندادم A : ندارم BC : میکنم وا AC : میکنم و B ‖ 6ـ میگریم بیاد A : میگردیم زیاد B : میگردم بیاد C ‖ 9ـ دلها که اسیر AC : آن دل که مبتلای B ؛ در سلسله جنون A : مجنون صفت خسته دل BC ‖ 10ـ خرد بمزرع A : نظر در مزارع B : نظر در مزعه C ؛ محبتت A : محبت B : محبت چیزی C ‖ 11ـ بخرام ... بستان A : امروز بخرام ز طرف گلشن B : امروز بخرام از طرف گلشن C ؛ حزین A : تو B : تو چون C ‖

از سیم تنان وفا مجویید   کایشان بجز از جفا ندارند
[۱۶.آ]خوش آنکه پریوشان محبی   مقصودِ دلِ ترا بر آرند

ولـه خلدت خلافته (هزج) 3

بمن هرگز کسی همدم نگردد   که بیزار از همه عالم نگردد
بحالِ زارِ خود هرگز نه بینم   که خون در دیدهٔ پر نم نگردد
چه حالست این نمیدانم که هرگز   دلِ من در جهان خرّم نگردد 6
بخلوتخانهٔ دل از رفیقان   کسی جز غم بمن محرم نگردد
دلی تا هست اندر عشقِ خوبان [۱۶.ب]الهی هرگز از دل کم نگردد
محبی هرکه خواهد شادمانی   مگر کرد بنی آدم نگردد 9

ولـه زید اجلاله (مجتث)

کجا توان ز نظرِ خود رخِ تو پنهان دید   خیالِ روی تو در خواب نیز نتوان دید
چهار تیشهٔ فرهاد بیستون دیدست   مرا دلیست که بالله هزار چندان دید 12
طبیبِ خسته دلانی مشو ز ما غافل   که میتوان گهی احوالِ دردمندان دید
ندید کس که چه دیدم من از غمت ورنه   یقین که بی رخِ یوسف چه پیرِ کنعان دید

1ـ تنان AC : بتان B ؛ وفا مجویید A : جفا طلب کن BC ؛ کایشان ... جفا A : جزجور و جفا وفا BC ‖ 2ـ خوش ... محبی A : آیا بود که آن گل رعنا B : آیا بود که بتان رعنا C ؛ ترا A : محبی BC ‖ 8ـ دلی AC : دل B ؛ اندر عشق خوبان A : درد عشق جانان B : در عشق جانان C ‖ 9ـ کرد AB : گردد C ‖ 10-15 وله زید اجلاله ... کنعان دید AB : C ‖

[آ.١٧]بهر کجا که رود دیده در نظر دارد   قدر ترا که کجا خود توان خرامان دید
دریغ نیستی آگه بی تو خسته محب   چها بروز غم و روزگار هجران دید

وله دام اقباله (رمل)

گلرخان در وقت گل چون عزم صحرا میکنند   عاشقانرا واله و سرمست و شیدا میکنند
بلبلان در گلشن آمد مست شد از شوق گل   گریه و فریاد و زاری آه بالا میکنند
زاهدان هردم هوای جنت و کوثر کنند   از در خمخانه رندان می تمنا میکنند
بعد ازین دیوانه خواهم گشت در کوی نگار   [١٧ب]باشد آن بد خو مرا میل تماشا میکنند
از فراق و هجر مه رویان محبی ناله کن   این همه جور و ستم هر لحظه برما میکنند

و من اشعاره (هزج)

دمی خواهم ترا با ساغری بی همدم دیگر   گر آندم از غمت میرم ندارم من غمی دیگر
اگر خواهی تو جام جم دل ما را بدست آور   که جز دل نیست پیش اهل دل جام جمی دیگر
تو با اغیار باشی چون توانم بود در عالم   همی میرم ز غیرت تا روم در عالم دیگر
ازین آدم نخواهد چون تویی دیگر شدن پیدا   مگر پیدا شود از قدرت حق آدمی دیگر
[آ.١٨]محبی هم بدرد دل بسازد درد دل کم گو   که میدانم نمیسازد دلت را مرهمی دیگر

---

8 ـ 1 بهر کجا ـ ... بر ما میکنند AB : ـ C || 1 ـ قد A : قدی B || 2 ـ آگه A : + که B || 4 ـ صحرا A : بصحرا B || 5 ـ آه A : آهو B || 6 ـ رندان A : دندان B || 8 ـ فراق و A : ـ و B || 14 ـ بسازد AC : سازو B ||

وله ایضا (رمل)

تا کنم رخسارِ آن مه را تماشای دگر — مهلتم ده ای اجل امروز و فردای دگر
جز گلستان جمالِ دوست دیدن در جهان — نیست ما را هیچ لذت از تماشای دگر
این همه رعنایی آخر از کجا آموختی — در جهان چون نیست مانندِ تو رعنای دگر
بس که صحرا میشود دریا ز آبِ چشمِ من — در جنون هر روز میگردم بصحرای دگر
ای محبی یارِ تو گر بی وفایی میکند — [۱۸ب] باش عارف همچو من جای دگر جای دگر

وله نصره الله (مضارع)

چون می خوری و رویِ تو گردد جهان فروز — خورشید بی فروغ شود چون چراغ روز
عاشق چه چاره با تو کند ای پری صفت — چون نیست در دلت اثرِ عشق و درد و سوز
هر غافلی شد آگه از احوالِ عشقِ من — و آن مستِ ناز غافل از احوالِ من هنوز
زاهدِ فسرده دم چو ندارد حرارتی — ناید بفصلِ دی ز هوا گرمیِ تموز
در وادیِ فراق چو ماندی و شب رسید — آتش محبی از علمِ آه بر فروز

[۱۹آ] و من الفاظه (رمل)

نی دل و نی عقل و نی جان و جهان دارم هوس — من درین عالم هوای عشقِ آن دارم هوس

2ـ امروز و A :ـ و BC || 4ـ آموختی AC : آموخت B ؛ رعنای AC : رعنایی B || 5ـ بصحرای AC : بصحرایی B || 8ـ خوری و AC :ـ و B || 9ـ کند A : برد BC ؛ درد و AC :ـ و B || 10ـ مست AC : + و B || 11ـ زاهد... گرمی تموز AC :ـ B || 12ـ ماندی و AB :ـ و C || 14ـ آن AB :ـ C ||.

سینه‌ام در هجرِ تو چون آه بالا می‌کشد　　درد دلِ ما را گرفت تا آسمان دارم هوس
زاهدا در گفت و گویت حاصلِ دردِ سرست　　من حریفانِ گوشهٔ دیرِ مغان دارم هوس
گر مرا قربان کند در کعبهٔ کویش حبیب　　کافرم هرگز اگر باغِ جنان دارم هوس
گفت میخواهم محبی را همین دم کشت یار　　آفرین بر رایِ او من هم همان دارم هوس

وله لازاله ملاذا للامم (رمل)

[١٩.ب] در فراقت میکشیدم دوش آهِ دردناك　　از غمِ عشقِ تو افتادم ببالینِ هلاك
از فراقِ روی و ابروی تو هر دم میرسد　　تا سمك اشكِ روانم دودِ آهم تا سماك
آتشم در دل همی افتد ز عشقِ گلرخان　　چون سحرگه میکشد بلبل نوایِ سوزناك
زاهدِ خود بین كجا بامن برابر میشود　　پاره کردم سینه را او جامهٔ خود چاك چاك
گفتمش گشتم هلاك اندر غمِ عشقِ تو گفت　　ای محبی گو مرا از مردن چون تو چه باك

1ـ درد A: دود BC ‖ 3ـ كویش AC: كویت B ‖ 4ـ همین --- یار A: كه این دم می‌كشم BC ؛ ا او AC: تو B ؛ من هم AB: - هم C ‖ 6ـ در--- دوش A: دوش از فراق تو میكشم BC ؛ ا از--- ببالین A: از عشق تو فتاده ام در بستر BC ‖ 7ـ از--- روانم A: در شب هجر تو هر دم ماه تا ماهی رسد ـ اشك چشمم تا بماهی BC ‖ 8ـ آتشم AB: آتشی C ؛ همی افتد ز عشق A: فتد از عشق جور BC ‖ 9ـ زاهد--- جامه خود A: ما را كجا زاهد خود بین برابرست ـ او جامه پاره كند من سینه BC ‖ 10ـ گفتمش --- گفت A: گفتم فراق و هجر غمی تو هلاك شدم B: گفتم فراق هجرو غمی تو هلاك شدم C ؛ ای --- چون تو A: گفتا محبی مردن همچو مرا BC ‖

ولە ایضا

صد آه بدل و ز مژه خون میگذرانیم [۲۰آ] آگاه نه آن ماه که چون میگذرانیم
عمری بصد آشفتگی و تیرگی بخت بی سلسله غالیه گون میگذرانیم
طاقت بزد تاز دل آن عشوهٔ شیرین در خاطرش اول بفسون میگذرانیم
گویی که ز مجنون گذراند سبق عشق ماییم که در مشق جنون میگذرانیم
خوش عیش وصال تو که ما همچو محبی یاد غمت از دیده بخون میگذرانیم

و من اشاره (مضارع)

این دم چو گل شگفته تمنای می کنم زاهد کجاست توبه و من توبه کی کنم
[۲۰ب] این جام دست ماست چو جام جهان نما خواهی جز ز خسرو و کاوس و کی کنم
چون جلوه کرد شاه ریاحین بباغ وراغ آن به که استماع دف و چنك و نی کنم
از ما بیار چونکه مسافه بعید شد یکدم چو برق هاتف این راه طی کنم
در دیر رفت چونکه محبی قدح بدست هرکس ز ره فتاده دلالت بوی کنم

---

2 ـ نه آن ماه A : که آه B ه : نه آه C ه ‖ 3 ـ عمری AC : عمرم B ‖ 4 ـ عشوه AC : +و C ‖ 8 ـ کجاست توبه و AC : کجا توبه که B ‖ 9 ـ ماست چو AC : ـ چو B ؛ جهان نما A : جهان نماست BC ؛ خسرو AC : تاج خسرو B ؛ و کاوس A : کاوس B : + کاوس C ‖ 10 ـ بباغ و راغ AC : بباغ را B ؛ آن AC : این B ؛ دف و AC : آواز B ‖ 11 ـ از ما... شد AC : ما در میان یار بعد مسافه است B ؛ هاتف AC : خاطف B ‖ 12 ـ دیر AC : + مغان B ؛ چونکه AC : ـ B ؛ ز AC : که B ‖

وله خلّد الله خلافته (رمل)

ای دل و آرام از تو جدایی چون کنم — طاقت و صبرار نماند بیوفایی چون کنم
از می و محبوب مارا طعنه زن گر منع کرد — [۲۱آ]من که رندم زاهدا این پارسایی چون کنم
محنت و درد و بلایی کز تو مارا میرسد — راضیم با آن رقیب روستایی چون کنم
چون هوای زلف تو در سینهٔ من جا گرفت — آن هوا از سر نرفت من هوایی چون کنم
چون محبّی با تو در روز ازل شد آشنا — این زمان بیگانه کردی آشنایی چون کنم

وله ایضا (مجتث)

طراوت سمنت در قمر نمی یابم — حلاوت دهنت در شکر نمی یابم
و رای حسن مه من ترا بمهر و وفا — ترا گتیست که آن در بشر نمی یابم
[۲۱ب]شبی حکایت زلفت شنید و شد بیخود — هنوز از دل مسکین خبر نمی یابم
بخویش بینمت ای عمر مهربان گاهی — ولی بلاست که گاه دگر نمی یابم
بهر کجا که تویی سوی خاك ره بینم — چو در رخ تو مجال نظر نمی یابم
کدام لحظه رود وه که از ملامت عشق — بلا و محنت خود را بتر نمی یابم

---

2 ـ دل و AC : – و B ؛ آرم A : + جان BC ؛ طاقت و AB : – و C ؛ صبرار A : صبر B : صبرم C ؛ نماند A : + این BC || 3 ـ می و AB : – و C ؛ طعنه ... کرد AC : منع میکرد طعنه زن B ؛ ا این AC : از B || 4 ـ بلایی کز تو AC : بلا از تو که B ؛ با آن رقیب AC : اما رقیبی B ؛ روستایی A : روسیاهی BC || 5 ـ سینهٔ من AC : سینه ما B ؛ آن ... هوای AC : این هوا در سر نرفت ما زو سوایی B ؛ نرفت AB : نرفته C || 9 ـ بهر و AC : – و B ؛ گتیست AC : گتست B || 11 ـ گاه AB : گاهی C || 13 ـ از AC : – B ||

مگو که صبر کن از گریه چون مرا بینی   چه جای صبر که از خود اثر نمی یابم
ز ابروی تو متاعی که حاصلست مرا   بجز خدنگ بلا در جگر نمی یابم
[۲۲آ] بلا و فتنه بسی دیدم از بتان چو محب   ولی چو چشم تو یك فتنه‌گر نمی یابم

وله ابدت سلطنته (مضارع)

چون من کسی مباد اسیر بلای غم   با صد هزار گونه ستم مبتلای غم
هرگز ندید دهر چو من دلشکسته   بیگانه از نشاط و طرب آشنای غم
غم ساخت بی نصیب زجان و جهان مرا   بیحاصلی من نگر و کارهای غم
هرکس جفا ز ماهوشان بیند و مرا   باید همین ز چرخ کشیدن جفای غم
غم بهتر از نشاط بود پیش عاشقان   [۲۲ب] گفتن توان بیار اگر ماجرای غم
نی آرزوی باغ و نه سیر چمن کنم   ما خوگرفته ایم بمحنت سرای غم
باری نمی شود ز محبی دمی جدا   بادا هزار رحمت حق بر وفای غم

وله خلده الله (رمل)

درد دل دارم و دلدار ندارم چکنم   غم گذشت از حد و غمخوار ندارم چکنم
در ره عشق بتان طاقت و صبری باید   من که جز دیدهٔ خونبار ندارم چکنم

---

2 ـ حاصلست AB : خاصلت C ‖ 3 ـ بلا و AC : + محنت B ؛ بتان چو AC : ـ چو B ‖ 7 ـ نصیب ز AC : ـ ز B ‖ 8 ـ همین ز AB : ـ ز C ‖ 10 ـ باغ و AC : ـ و B ؛ سیر A : میل BC ؛ ما AC : تا B ؛ بمحنت AC : بمحبت B ‖ 11 ـ رحمت حق AC : آفرین B ‖ 14 ـ بتان AB : نتان C ‖

دیدهٔ نظارهٔ آن روی نیکو خواهد و من   طاقت دیدن دیدار ندارم چکنم
[۲۳آ] زاهد از عاشقیم منع کند گرچه مدام   من مجنون که جز این کار ندارم چکنم
میکنم شب همه شب قصهٔ هجران تکرار   مونسی غیر شب تار ندارم چکنم
وصل یارست محبی ز دو عالم مقصود   من که در ملک جهان یار ندارم چکنم

(مجتث)

دمی بروی تو ای سیمبر نمی بینم   که صد ملامت ازان یکنظر نمی بینم
چه سان بگلشن و گل خوش راکنم مشغول   که حالت تو ز گلهای تر نمی بینم
کنند جلوه نکویان ز هر طرف لیکن   [۲۳ب] نیکویی تو ز یار دگر نمی بینم
صبا بکوی تو آرد گذار و من هر دم   چه دردها که ازان رهگذر نمی بینم
مقیم عالم می باش ای محبی مدام   که در زمانه بجز شور و شر نمی بینم

وله ایضا (رجز)

در هجر تو در مانده ام که گاه ما را یاد کن   یعنی سگ کوی توام آخر بسنگی شاد کن
جسمم زغم ویرانه شد لطفی کن از بهر خدا   سنگ جفا خاک ستم آنرا بنو بنیاد کن

1ـ نیکو A : نکو BC ‖ 9ـ5 دمی ... شور وشر نمی بینم AB :ــ C ‖ 6 ـ بروی A : بسوی B ‖ 9ـ گذار A : گذر B ‖ 10ـ محبی A : محب B ‖ 12ـ آخر بسنگی AC : یك سنك ما را B ‖ 13ـ لطفی AC : + که B ؛ خاک AC : خاکی B ؛ آنرا AC : دلرا B ‖

گشتم ضعیف و ناتوان درحسرتِ آن مومیان　　باشد رهم از بیمِ جان ای غم مرا امداد کن
[۲۴آ] تا از تو دور افتاده ام ملکِ عدم شد مسکنم　　در کویت ار بینی تنم خاکِ مرا برباد کن
گفتی که آمد سوی من این ناله و فریاد چیست　　گفتم محبی خسته دل دادِ تو دارد دادکن

وله دام اقباله (رمل)

کارِ او دایم جفا و جور باشد داد ازو　　ناله و فریادِ ما را نشنود فریاد ازو
این چه زلفی خلقِ عالم را بلا انداختی　　این چه چشمی که جهانرا شور و شر افتاد ازو
من نخواهم ترکِ او اما میسّر چون نشد　　عاشقم دانم که عمرم میرود برباد ازو
هرکه دل دادش مرادِ دل میسر شد ازو　　[۲۴ب] من چه دل دارم که یکساعت نباشم شاد ازو
بیوفایی درجهان دلدارِ من بنیاد کرد　　خوبرویی نیست در فنِ جفا استاد ازو
یار اگر جور و ستم کرده محبی را وفاست　　تا ازل جور و جفا دل میکشد معتاد ازو

و من انفاسه الانسیه (هزج)

دلا یکساعتی .بی خویشتن شو　　فنا چون هست خود.بی ما و من شو

1ـ ضعیف و AC: - و B؛ آن مومیان AC: موی میار B؛ رهم AC: رسم B ‖ 2ـ تا از AC: روی B؛ ملك ... تنم AC: ملك عدم را رفته ام — در کوی او باشد فتم B ‖ 3ـ آمد سوی A: آید کوی B: آمد کوی C؛ دارد A: دارم B: دارو C ‖ 6ـ این AC: آن B ‖ 7ـ چون AC: ما B ‖ 8ـ دادش ... شد ازو AC: دارد مرا دو دل ازو پیوسته شد B؛ من چه دلدارم که یکساعت A: من عجب دلدارم و یکدم B: من که دلدارم که یکساعت C ‖ 9ـ درجهان AC: این جهان B؛ خوبرویی AC: خوبرویان B؛ در فن AC: از فنی B ‖ 10ـ کرده AC: گردد B ‖

بزانوی غم و تسلیمِ سر نه — مقیمِ گوشهٔ بیت الحزن شو
اگر درگاه خواهی خاص کردی — درین عالم ملامتِ مرد و زن شو
[۲۵آ] اگر در خانهٔ دل غم درآید — شراب نوش کن عزمِ چمن شو
اگر مانع شود در وقتِ وصلت — همان آن به که چاکِ پیرهن شو
بخور جامی درونِ دل بکن صاف — بما خور در دو عالم همچو من شو
محبی بارِ محنت چون کشیدی — شتربانی کن و ویس قرن شو

ولہ دام اقبالہ (مضارع)

دردا دریغ کز غم اندوه روی تو — آتش بخویشتن زده رفتم زکویِ تو
دل بردی و نثارِ تو شد صد هزار شکر — [۲۵ب] ما را بس است در دل و جان آرزوی تو
برگردنم مگو تو که طوقِ محبت است — زنجیرِ حیرتیست ز هر تارِ مویِ تو
چون سگ زکویِ خویش چو راندی مخوان مرا — ما چون بخود نه آمده بودیم سوی تو
از حسرتِ رفتن چو محبی شود هلاک — خواهد گیاهِ تربتِ او داد بویِ تو

وله ایضا (مجتث)

ز حد گذشت غمم وه که نیست غمخواری — بسوختم که نه دل دارم و نه دلداری

1ـ غم و AC : حم B ॥ 5ـ بکن AC : کنی B ॥ 6ـ ویس قرن A: ویس القرن BC ॥ 9ـ صد هزار AC : ـ هزار B ॥ 11ـ راندی مخوان مرا A: راند مخوان دگر B : راندی مخوان دیگر C ॥ 12ـ از ـ ـ هلاک A : مردیم ای محب جدا زان گل ازچه لیک B : مردیم ای محب جدا ازان گل ازچه لیک C ॥ 12ـ او A : ما BC ॥ 14ـ وه که نیست AC : دو که B ॥

عجب به پیش که گویم ملامتِ خودرا — که نیست همنفسم غیرِ ناله زاری
[۲۰٦آ] جراحتِ جگرم را نکرد کس مرهم — جز این که بر دلم آمد ز مردم آزاری
شدم هلاك دریغ از برای همدردی — هزار حیف که مردم ز فرقتِ یاری 3
شنیده ام که وفا رسم هست درعالم — من این طریق ندیدم ز هیچکس باری
کجا ز محنتم آگه شوی که تو هرگز — چو من بروز نیاوردهٔ شبِ تاری
محبی عاشق و معشوق نی وحال‌خراب — غریب عشقی و بد حالتی عجب کاری 6

وله نربد اجلاله (رمل)

دیدها سوی غضب چین ز ابروان انداختی — [۲٦ب] قصدکردی جان و دل تیر از کمان انداختی
شانه‌کردی زلف‌را آراستی دام بلا — فتنه و آشوب در خلقِ جهان انداختی 9
هیچکس آگه نه از لعلِ تو گفتی یکسخن — بیدلانرا باز درظن و گمان انداختی
از کمانِ ابرویت تیرِ تو در دل کرد جا — آفرین بر ناوکت نیکو نشان انداختی
سنبلت را که کمند و گاه چوگان ساختی — گلهٔ عشاق را اندر میان انداختی 12
بوسهٔ لعل مرا گفتی محبی جان بده — سودِ ما کردی ولی خودرا زیان انداختی

2ـ نکرد AC : نکر ز B ؛ آمد ... آزاری AC : آید بمردمان زاری B ‖ 3ـ فرقت AC : حسرت B ‖ 4ـ طریق AC : طریقه B ‖ 6ـ محبی AC : محبب B ؛ نی و AC : بی B ؛ بد AC : حالش B ‖ 8ـ چین ز A : ـ ز BC ‖ 9ـ دام A : ملك BC ؛ فتنه و AC : ـ و B ‖ 10ـ آگه نه از AC : آگاه نیست B ؛ باز در AC : همچو من B ‖ 11ـ از ... جا A : سینه آمد غمزهٔ تیر تو دل را کرد جا BC ؛ برناوکت A : با روی تو B : بر بازویت C ‖ 13ـ بوسهٔ ... بده A : نقد جان گفتی بده لعل لبم را بوسه ده B : نقد جان گفتی بده لعل لبم را بوسهٔ C ‖

وعدهٔ میدادی مجبی را که دشنامی دهم   عاقبت آن وعده را اندر زبان انداختی

ومن کلامه (رمل)

[٢٧آ]باز آشفته‌ام از حیرتِ عنبر مویی   بسته شد جان ودلم درگرهٔ گیسویی
ازکه پرسم خبرش یازکه جویم چکنم   دلِ آواره که گم ساخته‌ام درکویی
آه ازدل که شد آشفتهٔ زلفِ سیهی   داد ازین دیده که آموخته شد باروی
او بصد لطف درونِ دلِ من جلوه‌کنان   منِ دیوانه نظر میکند از هر سویی
خلق گویند دلِ زارِ مجبی که ربود   راست گویم که فسونهای لبِ دلجویی

وله نصره الله (رمل)

آن پری ازناز هرگز نشنود زارِ کسی   [٢٧ب]من نمیدانم چرا جور وجفا یارِ کسی
غمزهٔ تو عاشقانرا یکنظر جان میدهد   حاشه لله کاید ازچشمِ تو آزارِ کسی
چونکه خواهی قتلِ من من نیزخواهم ازخدا   زندگی ما را چه باشد ای وفادارِ کسی
دردِ دل را نیست چون هرگز علاج ازغیرِ مرگ   هرکه عاشق شد مبادا اوگرفتارِ کسی
صد سخن گفتا مجبی ونداری یك جواب   این چه استغنای حسنست بیوفا یارِ کسی

1- وعده ... زبان انداختی B: — AC ‖ 3- حیرت AC: حسرت B؛ گیسویی A: ابرویی BC ‖ 4- یا زکه A: بازکه B: بازچه C ‖ 7- گویند AB: + که C: 9- آن AC: ای B؛ چرا AC: که این B ‖ 11- نیزخواهم ازخدا AC: هم خدا میخواستم B؛ وفادار AC: وفاداری B ‖ 12- اوگرفتار AC: ازگرفتاری B ‖ 13- گفتا AC: گفتی B؛ و AC: یار B؛ حسنست A: حسنت BC ‖

و من الفاظه (هزج)

ز چشمِ فتنه جویت دل خرابست   جگر در آتشِ عشقت کبابست
[۲۸آ] دلا در موی زلفش کن دعایی   دعا چون در دلِ شب مستجابست

وله زاد الله عمره (خفیف)

زلفِ مشکینِ تو چو دام بلاست   صد بلا از تو گر کشیم رواست
آستانِ ترا همیخواهم   از جهانم همین بود درخاست

وله دام عزّته (مضارع)

در زلفِ تو اگرچه دلِ من مشوش است   چون میلِ خاطرِ تو برانست هم خوش است
آید ز چشمم آب و ز دل آهِ آتشین   از عشقِ تو نصیبِ من این آب و آتش است

2ـ جویت دل A: تو دلرا B ؛ جگر... عشقت A: ز شوق حسن تو جگر B || 3ـ موی... دعایی A: خواه زلفت چون بلاست B ؛ چون در دل شب A: هنگام شبهرا B || 4-6ـ وله زاد الله عمره ... درخاست A: – B || 7-9ـ وله دام عزته ... آتش است A: – B ||

[٣٨ب] وله رفعه الله (مجتث)

وفا نما که جفا شرطِ دلربایی نیست　　ستم مکن که ستم رسمِ پادشاهی نیست
نقاب برفکن از رخ جهان منور کن　　که جز فروغِ جمالِ تو روشنایی نیست

وله ایضا (متقارب)

اگر مجرمم رحمتت کم مکن　　که در دهر نبود کسی بی گناه
کرم بخشی وگر نمایی عتاب　　بجز آستانت ندارم پناه

ومن اشعاره (مضارع)

ساقی بیار باده که وقتِ شراب شد　　[٣٩آ] مطرب بزن که موسمِ چنگ و رباب شد
سرمست و رند و عاشق و رسوای عالمیم　　اینها نصیبِ ما بجهان خراب شد

(هزج)

دلم را یك نظر بر آن مه افتاد　　مرا بگذاشت تنها در ره افتاد
تمنّا کردم از لعلِ لبش بوس　　چو نزدیكِ لب آمد در چه افتاد

1-9 وله رفعه الله ... خراب شد A: — B ‖ 11- دلم ... مه A: چو دل را یك نظر آن ماه B ؛ بگذاشت تنها A: تنها گذشت B ؛ ره A: راه B ‖ 12- تمنا ... چه A: طلب کردم لب لعلش ولیکن — جواب را میرسد در جاه B ‖

و من اشعاره (هزج)

گل آمذ و بی یار نشستن که تواند   بی یار بگلذار نشستن که تواند
یکدم بمرادِ دلِ خود پهلوی یاری [۲۹ب] بی منتِ اغیار نشستن که تواند

وله دام اقباله (رمل)

بی کسم شوریده ام درمانده ام   عاشقم بی صبر و مضطر مانده ام
از فراقِ روی آن سروِ روان   پای در گل چون صنوبر مانده ام

وله زید اجلاله (رمل)

گفتم ای سلطانِ خوبان بنده ام   خویش را در راهِ تو افکنده ام
از غمت هرکو شود مانع مرا   لحظه لحظه در وی آید خنده ام

وله نصره الله (رجز)

[۳۰آ] با عاشقان ای سیمتن جور و جفا کاری مکن   با غمزه ات تیری مزن باطرّه طرّاری مکن
آخر مرا گفت آن صنم از جان و دل یارِ توام   گفتم اگر یارِ منی با دیگران یاری مکن

3-1 و من اشعاره--- نشستن که تواند A : — B ‖ 5- بی صبر و مضطر A : بیعقل بیدل B ‖ 6- از فراق--- مانده ام A : در فراق شوق آن روخ روان — درپای سرو صنوبر مانده ام B ‖ 12- مرا A : ماء B ؛ صنم از A : — از B ؛ یار توام A : یاری توام B ‖

وله أدام الله (رمل)

من نخواهم ز آتش عشقت شوم و رسوا ولی　　شعلهٔ خورشید را نتوان بخاك انباشتن

خیمه چون بر سینهٔ سوزان من زد شاه عشق　　زان برسوایی همیخواهم علم افراشتن

وله عزّ الله (رمل)

خسرو ملك غمم اشك سیاه منست　　بین بسرم دود دل چتر سیاه منست

[۳۰ب] یار چو از من گذشت باز که آمد بناز　　گفت بجی هنوز بر سر راه منست

و من کلامه الشریف (رمل)

باز امشب تا سحر آه و فغان آورده ام　　عالم و کون و مکان را دل بجان آورده ام

من که دانم لطف تو افزون ترست از جرم من　　ازگنه شرمنده رو بر آستان آورده ام

و من آثاره (رمل)

گر بشمشیر جفا قطع کنی سینهٔ ما　　همچنان مهر تو ورزد دل بی کینهٔ ما

رقم مهر و مه از گنبد افلاك رود　　نرود نقش خیال تو از آینهٔ ما

[۳۱آ] وله ایضا (مجتث)

نشین دلا تو بمیخانه پادشاهی کن　　شراب نوش و تحکم بماه و ماهی کن

بقهقهه چو صراحی مرا و خندان گفت　　که تکیه برکرم و رحمت الهی کن

15-1 وله ادام الله - - - الهی کن A : --B

ولە دامت دیمر یمر نوالە (هزج)

برسوائی و بدنامی نخواهم بد کنم خود را   پرا پردە قدح ساقی کە تا بیخود کنم خودرا
چنان خواهم محبی کز دو عالم فروی باشم   میانِ عاشقان آخر چنین مفرد کنم خودرا

ولە ایضا (هزج)

مرا دردِ غمت امشب زجانِ ناتوان بگذشت [۳۱.ب] نظر کن اشکِ چشمم اززمین و آسمان بگذشت
چگویم دردِ عشقم را حدیث و شرح ممکن نیست   طبیبا چارۀ من کن کە دردِ دل زجان بگذشت

ولە دام اقبالە

غمزه و زلفِ تو چگونه بلاست   صد بلا هر طرف ازو پیداست
آستانِ ترا بخواهم و نیست   در جهان غیر ازین مرا درخواست

ومن کلامە (هزج)

جرمِ توکە بی حد و عظیمست گناه   نومید نباشی کە کریمست آلە
حاشا کە ز رحمتِ تو محروم شوم [۳۲.آ] گویندۀ لا آلهم و الاّ اللـه

(هزج)

روزم همه از فراقِ تو شبگونست   ازجورِ فلك این دلِ من پرخونست
ای دوست خیالِ خویشتن را بفرست   تا عرضه دهم کە بی تو حالم چونست

1-15 ولە دامت دیمر یمر نوالە ... چونست A : — B ||

ولە دام عزه (هزج)

زنجیرِ سر زلفِ تو ای جانانه بر گردنِ من نه که شدم دیوانه
دیوانه بزنجیر شود گر عاقل زنجیرِ تو کردست مرا دیوانه

[۳۳ب] و من آثاره اللطیف (رمل)

شاهِ عشقم همچو مجنون درد و غم لشکر مرا همچو شمعم آتشِ عشقست تاجِ سر مرا

و من کلامه (رمل)

آه کارم در غمش از دل بجان افتاده است قصهٔ من همچو مجنون در جهان افتاده است

وله ایضا

هرکس بصدق دامنِ پیرِ مغان گرفت بهرِ نجات دامنِ امن و امان گرفت

وله ایضا (رمل)

ای که میپرسی ز داغِ سینهٔ صد چاکِ من هست اینها یادگار قاتلِ بی باکِ من

2ـ زنجیر سر زلف A : زلف سر زنجیر B ؛ گردن من A : گردنم B ‖ 3ـ دیوانه . . . عاقل A : عاقل کند زنجیر گرچه دیوانه را B ‖ 5ـ درد و A : ـ و B ؛ همچو . . . مرا A : سینه ام چون آتشست این شعله تاج زر مرا B ‖ 7ـ من A : ما B ‖ 8-11 وله ایضا . . . باك من A : ـ B ‖

[۳۳آ] وله ادام الله

زغم تو زار مردن همه دم حیات جانست   چه بود حیات جان بلکه چو عمر جاودانست

وله ایضا (رمل)

کی تواند دید رویت زاهد پشمینه پوش   شب پره بیند شعاع شمس را اعما شود

(رمل)

سرو دیدم در چمن پیش تو رفتاری نداشت   غنچه همچون لعل جان بخش تو گفتاری نداشت

(رمل)

هرکجا بیند دهد دشنام من آن بیوفا   از دعای دیگران دشنام او بهتر مرا

[۳۳ب] وله ایضا (هزج)

چه گویم درد عشقم را حدیث شرح ممکن نیست   طبیبا چاره من کن که درد دل زحد بگذشت

(رمل)

هیچ کس را چون نماند ملک خوبی پایدار   همچو گل با بلبلان بی نوا خاری مکن

ومن الفاظه (رجز)

ازگلشن عشرت منم آواره بیرون مانده   چون لاله در صحرای غم زار و جگرخون مانده

---

2 ـ ز غم تو ـ ـ ـ ـ چو عمر جاودانست A: ـ B ‖ 4 ـ کی ـ ـ ـ پوش A: گر بیند زاهد پشمینه پوش رخسار تو B ؛ شمس را اعما A: آفتاب اعمی B ‖ 6 ـ غنچه ـ ـ ـ بخش A: غنچه را لعل لب پیش B ‖ 8 ـ دهد دشنام من A: مرا دشنام داد B ؛ از ـ ـ ـ مرا A: گفتم هرکه تو ما را میرسد عین وفا B ‖ 9ـ10 ـ وله ایضا ـ ـ ـ بگذشت A: ـ B ‖ 12 ـ با ـ ـ ـ خاری A: مغرور مشو با بلبلان خوری B ‖ 14 ـ ازگلشن A: زگلشن B ؛ چون ـ ـ ـ زار و A: همچو لاله بصحرای غم B ‖

و من آثاره (رمل)

با حریفان بادهٔ گلگون دمادم می‌کشی چون مرا می‌بینی آخر روی درهم می‌کشی

(رمل)

[۳۴آ] در فراقت بنده را نی خورد و نی خواب آمدست چشم ما را خواب چون آید که خوناب آمدست

(هزج)

مرا تیر غمت امشب ز جان ناتوان بگذشت ببین سیلاب چشمم از زمین و آسمان بگذشت

(رمل)

سربسر شهر وفا را یار من کردی خراب کشور جور و جفا را شکر کن معمور ماند

(رمل)

حال من در شام غم هردم دگرگون میشود صبح حیرانم که آیا حال من چون میشود

[۳۴ب] وله ایضا

گه جفا و گاه ناز و گه بلا گه جور یار بیدلم سرگشته‌ام من همچو چرخ بیقرار

و من اثاره (رمل)

دمبدم بریاد آن لب میخورم خون جگر هر زمان دانم که بینم صدبلا زین رهگذر

2ـ باحریفان باده گلگون A : جام زردست با حریفان را B ؛ می بینم آخر روی A : بینی چرا هم رو B ‖ 4ـ بنده را نی خورد و نی A : دوش ما را از غمت B ‖ 5ـ مرا --- آسمان بگذشت A : -- B ‖ 8ـ سربسر A : سرتسر B ؛ کردی A : کرد B ؛ کشور --- شکر کن A : حمد لله کشور جور و جفا B ‖ 10ـ حال --- چون میشود A : -- B ‖ 14ـ دانم --- زین A : بنگر بلا و غم خورم این B ‖

و من کلامه (رمل)

چاك کردی سینهٔ من آتش دل زد علم آنچه دل میداشت پنهان عاقبت شد آشکار

و من الفاظه (رمل)

وی بقتلم کردهٔ ای بیوفا سوگند یاد بهر تسکین دلم بالله که سوگندی دگر

(هزج)

[۳۵آ] بنام تو سخن را کردم آغاز بتوفیق تو روشن کردم این راز

(هزج)

ندانم توجه بلبل بطرف گلستان از چیست ز هجر گلرخی او هم چو من گویا غمی دارد

هرکس که کرد جرعه از جام عشق نوش دیگر برد منّتی از پیر میفروش

(هزج)

نگر از خون دل آلودهٔ چشمم جز این خصلت ندارد عاشق پاك

[۳۵ب] وله ایضا (مجتث)

شدم بعشق تو ای ماه مبتلا چکنم بپای خویش فتادم درین بلا چکنم

---

2 ـ سینه من آتش دل A : سینه اش آهی مجبی B ؛ میداشت بنهان A : پنهان دارد B || 4 ـ وی ـ ـ ـ دگر A : قتل ما را دوش آن مه کردهٔ سوگند باد ـــ گفتم باور دلم بالله سوگند دیگر B || 8 ـ ندانم ـ ـ ـ دارد A : ـ B || 9 ـ کرد ـ ـ ـ عشق A : جام عشق گردد B ؛ دیگر ـ ـ ـ پیر A : می نه چشید منّت B || 11 ـ نگر A : اگر B ؛ جز ـ ـ ـ پاك A : ندارد غیر خصلت عاشق باك B || 13 ـ شدم ـ ـ ـ ماه A : درعشق فتاده ام جان ؛ ـ بپای ـ ـ ـ درین A : ما در بلا بند زلفیم B ||

(رمل)

می بیاور ساقیا تا چهره راگلگون کنم　　غصّه و اندوهِ دورانرا ز دل بیرون کنم

(رمل)

گر کنم پیشِ بتان سجده مرا طعنه مزن　　تو چه دانی که درین سجده چه نیّت دارم

(خفیف)

ای مجی اگر تو باده خوری　　بی لبِ دوست بر تو باد حرام

(رمل)

[آ.٣٦] آه آن ابرو کمان چشمِ سیاه از نازست　　پردهٔ نیلوفری بر نرگسِ غمّازست

(هزج)

مرا مردن به تیغت تازه جانست　　خطا گفتم که عمرِ جاودانست

(مجتث)

فتاد در غمِ تو جانِ مبتلا چه کنم　　بسر رسید ز زلفِ تو صد بلا چه کنم

(مجتث)

ز یار چشمِ وفا بسته بودم عقلم گفت　　زهی تصورِ باطل زهی خیالِ محال

---

4 ـ گر ـ ـ ـ دارم A : ـ B ‖ 6 ـ اگر تو A : ـ تو B ؛ دوست A : یار B ؛ باد A : باده B ‖ 8 ـ نازست A : بازنیست B ‖ 10 ـ مرا ـ ـ ـ جانست A : بتیغ تو مردن مرا حیات جانست B ؛ خطا گفتم که A : چه بود حیات B ‖ 12 ـ فتاد در غم تو A : در عشق فتاده ام B ؛ بسر ـ ـ ـ صد A : ما در بلا بند زلفیم B ‖ 14 ـ چشم ـ ـ ـ بودم A : وفا طلبیدم مرا B ؛ زهی ـ ـ ـ محال A : بی وفا وفا کند زهی تصور محال B ‖

[۳۶ب] و من آثاره (رمل)

این کمانِ سخت را گفتم مرا ده میکشم گفت هرکس میکشد من آورم سر بر زمین

وله ایضا (رجز)

جانا خیالت دل گرفت تیغِ جفا مارا مکش حاجت بجنك او مبر این مملکت چون زان تست

و من کلامه (رمل)

دوستان گفتند محبی را چرا دلدار گشت گفته‌ام طالع مساعد دولتم امداد داد

و من الفاظه (هزج)

گرفتم دامنِ پیرِ مغانرا مرا از گردشِ گردون چه باکست

[۳۷آ] سبز پوشیده زمن برد دل آن سرو روان شرفِ خضر که دارد بجهان کسوتِ اوست

وله ایضا (رمل)

باز در باغ آمده ترك مستم جلوه گر تیغ در دستش خروشان قصدِ من دارد مگر

وله دام دولته

گویند خلق بهرم مردِ گناه‌کارست گفتم که من مقرم اما خدا کریمست

4ـ او مبر A : آمدنهٔ B ؛ چون زان A : ازان B || 6ـ گفته‌ام A : گفتم B || 8ـ گرفتم ـ ـ ـ باکست A : من دامن پیر مغان گرفته‌ام ــــ در گردش گردون مرا چه باك B || 9ـ سبز ـ ـ ـ دل A : سبزه پوسی که دلم شفته B ؛ بجهان A : همه هم B || 11ـ باز ـ ـ ـ مستم A : بازان ترکان مست درباغ آمد B ؛ در دستش A : تیز بر کف B ؛ من A : ما B || 13ـ گویند ـ ـ ـ مرد A : چون خلق مرا بینند گویند B ||

ولە ایضًا (خفیف)

یارب از لطفِ خود بکن نظری   که ندارم بجز تو چاره‌گری

[٣٧-آ] گنهم را ببخش و دستم گیر   عفو فرما که کرده ام تقصیر 3



3-1 - یارب ... تقصیر A : — B ||

وله ایضا (رمل) [نسخه: B]

[ا-ب] هست در دیرِ آفتی مردم بقصدِ جانِ مرا   زنده بردن از سرِ کوی مغان نتوان مرا
خانۀ دل بود آبادم ز تقوی وه که ساخت   عشوهای ساقی و سنبلِ قدح ویرانِ مرا
پردۀ زهدم چه سان پوشد که از آشوبِ می   از گریبان هر دم افتد چاك تا دامان مرا
خرقه درهجرتی شد رهنِ می بنگو که کرد   باده و عشوه از لباس عاقبت عریان مرا
گر بگردابِ می افتادم مرا نبود گنه   هست این سرگشتگی از گردشِ دوران مرا
خواب دیدم کاب کوثر می خورم از دستِ حور   فیضِ می از دستِ ساقی بود صد چندان مرا
بحرِ عصیان از بلندی کرد بستم زانکه زد   بر زمین از آسمان هر موجِ این طوفان مرا
سازم از لوثِ ریا غسلِ طریق ای پیرِ دیر   چون فقیه آید درونِ خم کنی پنهان مرا
ای محبی گر طریقِ عشق مشکل بود شد   قطعِ آن ز افکندنِ بارِ خودی آسان مرا

وله ایضا (رمل)

[۲. آ] کی بچشم آرم لباس و مسندِ شاهانه را   من که خواهم دلقِ فقر و گوشۀ میخانه را
طایرِ فرخندۀ عیش است رام نقل و می   از پیِ صید چنین میریزم آب و دانه را
بهرِ ما دریاکشان باید که سازد میفروشی   از طفارش جام را و زخمِ می پیمانه را
خویش را کشتم چو می کردی علاجم ای حکیم   هرکرا باشد خرد چون می دهد دیوانه را

مستی آرد بوی خاک میکده ای پیر دیر — گویی اندودی بلای باده این کاشانه را
غفلت آرد واعظا در دل مسلسل گفتنت — ساختی گویا ز بهر خواب این افسانه را
یکدمم با یار نی احباب آید نی رقیب — چون بگنجد آشنا کی جا بود بیگانه را
کلبه‌ام صد رخنه از سنگ حوادث کرد چرخ — بر سرم خواهد فکندی گویی آن ویرانه را
ای محبی جان فدایت سازم ار خواهی رساند — وقت جان دادن بسر وقتم دمی جانانه را

و له ایضا (رجز)

[۲.ب] ساقی بیار جام می لعل و قام را — بی جوف ساز پیکر یاقوت جام را
تا در کشم اگر همه بیساغر بود قدح — در ساغر آنچه ریخته باشی تمام را
بوی وفا ز گلشن دوران چو کس یافت — از بوی باده دار معطّر مشام را
زاهد برو که نیست یقین از قبول ورد — ایزد نموده قسم تو و من کدام را
ای دل درون دیر مغان دار مفتنم — از جام لعل مغبچه عیش مدام را
دایم ز جام عیش می وصل جم یافت — بیرون کن از دماغ تمنّای خام را
نوش ای محبی جام فنا تا نهایت — در کنج دیر روضهٔ دار السلام را

وله ایضا (مضارع اخرب)

در جام جم بریز شراب مغانه را — و روی نگر حقیقت این کارخانه را
ای پیر دیر اهل خرابات محرمند — زین راز نکته گوی و رها کن بهانه را
کان می زمان زمان بود از لوح خاطرم — عیش زمانه و جفای زمانه را

مردن بوصل بایدم ای خضر منکرم — آبِ حیاتِ زندگیٔ جاودانه را
لایق ببزم نیست محبی بدرگهت — باری نمان که بوسه زند آستانه را

وله ایضا (رمل مکفوف)

هرگه از تب زده یابم گلعذارِ خویش را — درخزان روکرده بینم نوبهارِ خویش را
در عرق افتد چو جسمِ ناتوانش بنگرم — غرقه بحرِ بلایی جانِ زارِ خویش را
[۳.آ] از حرارت چون شد نازک تنش در اضطراب — کی توانم نسبت چشمِ اشکبارِ خویش را
کاشکی تبخاله از لعلش بدندان برکنم — تا کنم فارغ ز رنجش لعل بازِ خویش را
عمرِ من چه بود بعمرِ او فزایی ای سپهر — تا حیات و جان فدا سازم نگارِ خویش را
روزگارم تیره شد از رنجِ آن مه که شود — تا دگر بینم صفای روزگارِ خویش را
ای محبی چون خوششِ یابی برسمِ تهنیت — برفشان از جان بپایِ او نثارِ خویش را

وله ایضا (رمل)

دی سوی دیرِ مغان آمد زِ مسجد پیرِ ما — چیست جز زنّار بستن بعد ازین تدبیرِ ما
کافرِ عشقیم و بیهوش از جنون ای مغبچه — هم ز زنارِ سرِ زلفِ تو بس زنجیرِ ما
پیرِ دیر از گردِ ما را بجرم از تقصیرِ زهد — گر بماند قطره در ساغر بود تقصیرِ ما
کی توان بودن دگر در خانقه چون یافتند — شیشهٔ می در درونی خرقه و تزویرِ ما
بهرِ پندِ ما مکش ای شیخ زحمت چون شدست — رندی و رسوای از روزِ ازل تقدیرِ ما
[۳.ب] ای محبی شرم از ایمانش ندارد شیخِ شهر — می کند از سجده پیشِ آن صنم تکفیرِ ما

وله ایضا (هزج)

ز عشق هست بدل بارِ صد هزار مرا — هنوز شکر بود صد هزار بار مرا
کرم بود میِ گلگون ز ساقیِ گلرخ — بخور و کوثرت ای پارسا چه کار مرا
به بوسهٔ که دهی وکنی منه منّت — چه منتم ز تو چون گشت انتظار مرا
ز می خمار بود وز خمار می نوشم — بدورِ باده تسلسل شد آشکار مرا
مگو مرو بسویِ دیر وه چو مغبچگان — برند موی کشانم چه اختیار مرا
زجرمِ باده چه باکم چو دوش هاتفِ غیب — ز لطف شامل او کرد امیدوار مرا
بود امید محبی بپای بوسِ بتان — چو می بدیرِ مغان کرد خاکسار مرا

وله ایضا (هزج)

نسیمِ صبح بگو آن نهالِ رعنا را — که باغِ عمر خزان دیده از تو شد مارا
بیك قدح که کشیدی ز آبِ آتش رنك — چه آتشی که زدی عاشقانِ شیدا را
شدم به زهد قوی عزّه و ندانستم — که زود عشق بعجز افکند توانا را
تو ای جوانِ که شکیبا زخیلِ عشاقی — ترحمی بکن این پیرِ نا شکیبا را
بیا که حاصلِ کونین برك گاهی نیست — بکویِ میکده زندان باد پیما را
فتاده است محبی بکویِ رسوایی — چو دید بزم خراباتیان رسوا را

وله ایضا (رمل)

[٤ آ] سوزیم تا بر فروزی رویِ آتشناك را — سازی آتشکده آن شعله این خاشاك را

از شکافِ غنچه پنداری نمایان گشت گل — گر ز چاکِ پهلویم بینی دلِ صدچاک را
کروسان حیزد زمین وزدِ که در وقتِ خرام — جان دهد رفتار چون آبِ حیات خاک را
ساقیا از محنتِ دوران ضمیرم تیره گشت — باده تا صیقل دهم آیینهٔ ادراک را
چون گدایی دیر می نوش بود صدگونه رشك — از سفالِ کهنهٔ او ساغرِ افلاك را
گرنه مقصودش می گلرنگ باشد دستِ صنع — خوشهای لعل و یاقوت از چه بند و تاك را
ای محبی درجهان جز غم نباشد باده نوش — لحظهٔ گر شاد خواهی خاطرِ غمناك را

وله ایضا (هزج)

بکشفِ حالِ دوران نیست جامِ جم هوس ما را — همان جای که ساقی عکسِ روی افکند بس ما را
بفریادِ خمار ای پیرِ دیر افتاده بد حالیم — تو خواهی بود یا خودِ مغبچه فریادرس ما را
گدایم التماسِ ما بود یکجرعه می در سر — نخواهد بود لعل تاجِ شاهی ملتمس ما را
غربو گوش شاه از خوابِ مستی در نمی آرد — چه بیداری دهد ای کاروان بانگِ جرس ما را
محبی غرقهٔ می گشتیم عاقبت یابند — حریفان برکنار افکند این دریا چو خس ما را

وله ایضا (رمل)

درچمن گل را نظاره کردم از روی حبیب — تازه شد جانم کزو آمد بمن بوی حبیب
گل بر ویش اندکی مانند شد در رنگ و بو — جا که بر فرقش دهم هست آن هم از روی حبیب
سیلِ اشکم گر زجا بر بود خواهم شد هلاك — باك نبود گر بخواهد بردنم سوی حبیب
[٤.ب] در سرِ کویش هلاکم ای صبا بهرِ خدا — کز پیِ مردن مبر خاكِ من از کویِ حبیب

بندهٔ زلفِ تو شد سنبل غلامِ سنبلم   بندهٔ آنم که شد هندوی هندویِ جیب
یك سرِ مویش بملكِ هردو عالم کی دهم   گر مجبی در ضعیفی هست چون مویِ جیب

وله ایضا (مجتث)

بصبح تابیم از محبتِ خمارِ شراب   و کی بشامِ دگر دارم انتظارِ شراب
نه سرگران ز فراقم که هستم ای ساقی   ز شین و مستیٔ دو سینه شرمسارِ شراب
رهاند از غمِ عالم دمی عجب نبود   اگر چنین شده باشد اسیر و زارِ شراب
صلاح و زهد ز من ناید ای رفیق که من   بهیچ کار نیارم شدن ز کارِ شراب
مرا چه عارِ گدایی بکهنه سفال   بکویِ میکده گشتم چو جرعه خوارِ شراب
مگو بدیرِ مغان خون شد شب مست محب   ز دستِ مغبچگانش چه اختیارِ شراب

وله ایضا (رمل)

دل چو آید از فروغِ برقِ آن عارض بتاب   سوی خورشید آورد رو چون بسایهٔ آفتاب
دل چو در گلشن فتاد از کویِ او شد مضطرب   بر زمینِ خشك زان سان کو فتد ماه زاب
از خیالِ طرّهٔ او می طپم در بیخودی   چون کسی گر خوابِ آشفته جهد هر دم زخواب
باده کن دلرا که نقشِ آن عذار آید برون   گلِ گشاده به بود گر غنچه باشد در نقاب
خلقهای زلفت از عارض همی تابنده سر   مثلِ اهلِ کفر کز ایمان نمایند اجتناب
ساقی ازجام لبالب زایلم کن هوش ازانك   به که هم مست خراب افتم درین دیرِ خراب
[آ.۵] گر همی خواهی که هر دم معنی روی آردت   ای محب از خاكِ پایِ اهلِ معنی رو متاب

وله ایضا (رمل)

[۶ آ] پیشِ جامِ پرِ می رخشندهٔ مه را تاب نیست   ساغرِ خورشید را گر تاب هست این آب نیست
ی ستائی واعظا کوثر ز دستِ حورعین   خود ز دستِ ساقیِ گل‌رخ شرابِ باب نیست
درگهِ پیرِ مغانست آن که رندان سر نهند   گر سجود آنست زین به بهرِ او محراب نیست
می مده بیهوش دارو ده مرا ساقی که باز   چند شب شد کز غمِ هجران بچشمم خواب نیست
تا نشستی ای محبّ از عشق بر خاکِ سیه   شاد وقتی بر بساطت حاجتِ سنجاب نیست

وله ایضا (مضارع اخرب)

در دیر هرکه دامنِ پیرِ مغان گرفت   بهرِ نجات دامنِ او می توان گرفت
در خانقاه غیرِ ریا چون ندید دل   شد سوی دیر مذهب و رندان ازان گرفت
انکو متاعِ هردو جهان داد وصل یافت   گفتن توان که درِّ ثمین رایگان گرفت
خونِ دلم که روی زمین را گرفته بود   نبود شفق که دامنهٔ آسمان گرفت
زانرو بوصلِ دوست محبی طریق یافت   کو ترکِ هوش و عقلِ دل و خانمان گرفت

وله ایضا (مجتث)

قدم بکلبه‌ام از لطفِ بیکرانهٔ تست   که بنده بندهٔ تو خانه بنده خانهٔ تست
گدایم و تو غنی ای جوانِ باده فروش   زکاتی از همه خمها که در خزانهٔ تست
ز خاکِ پایِ تو شد روشنم نظر که مرا   سوادِ دیده چو گلمیخ آستانهٔ تست
صدای نغمه‌ات ای مطرب اوفتاده بدیر   که پای کوبئ رندان ازان ترانهٔ تست

ز هر مراد که دورند بیدلان ای چرخ   چو بنگرید بیك حیله یا نهانهٔ تست
[٦.ب]محب ثنا که فنادی بعشق مغبچگان   سرود راه فنا نغمهٔ مغانهٔ تست

و له ایضا (خفیف)

در دلم آتش محبت اوست   آب چشمم ز درد فرقت اوست
نیست دود دلم بهیئت سرو   از دلم رُسته سرو قامت اوست
لب لعلش که شد می آلوده   چشمم آلوده خون ز حسرت اوست
رخشش ابر بلا و لمعهٔ نحل   درگه پویه برق آفت اوست
از میان شد محبی در ره عشق   غرض اندرمیان سلامت اوست

وله ایضا (هزج)

تنم از رنج در بیچاره گی سوخت   دلم از عشق در آواره گی سوخت
دلم را پاره پاره سوختی عشق   ولی هجر آمد و یکبارگی سوخت
اگر سوزم بمی خوردن عجب نیست   سمندر هم در آتش خوارهگی سوخت
نظر کن گر رخش یك لمعه افتاد   هزاران هر طرف نظارهگی سوخت
بده زان آب و آتش رنك ساقی   که ما را چرخ درمکارهگی سوخت
محبی چارهٔ عشقت ندانست   ببین بیچاره در بیچارهگی سوخت

[٧.آ] و له ایضا (رمل)

تا گدائی در میکده آیین منست   رخها از مژهٔ مغبچه در وین منست
بلبل لال مگو فصل دی از فرقت گل   دور از روی تو مرغ دل غمگین منست
تا که در میکده وصف لب لعلت کردم   ورد رندان جهان نکتهٔ شیرین منست
تا که در دیر ندم جرعه کش پیر مغان   در حرم طنطنهٔ حشمت وتمکین منست
اثر نعل سم است تو و پای سگت   در شب تیره محبی مه و پروین منست

وله ایضا (رمل)

خال ساقی مردم چشم جهان بین منست   بادهٔ تلخی که دارد جان شیرین منست
این که گاه قتل عشاقش نمودی اضطراب   وعدهٔ قتلی که کرد از بهر تسکین منست
ای مسلمانان زکفر چشم او چون وارهم   گر مژهٔ صفهاش بهر غارت دین منست
می مگو خوان خوردنست این زانکه شام هجر یار   تا شده حال دگر پر ز اشک رنگین منست
کی توان بیرون شد از داد الامان میکده   چونکه گردون ستمگر در پی کین منست
نقد جان دادن بجانان کار هر مجنون مدام   کین جلادت در جنون عشق آئین منست
ای محبی جام می از دست نگذارم ازانک   کین دوا بهر دل محزون غمگین منست

[٧٠ب] وله ایضا (رمل)

زاهدا در روضهٔ کرمی از کف دلدار نیست   روضهٔ خوشتر مرا از کلبهٔ خمار نیست
عاشقانرا هیچ جنت نیست چون گلزار وصل   کوثر و طوبی مثال و لعل و قد یار نیست
دل پر از خار جفایت گشت همچون خارپشت   نیست جایش زانکه بیرون کرده سر رو خار نیست

برتنم برهر بنِ رویش که نیشِ هجر نیست — یك سرِ مو نیست جانی کاندر و افکار نیست
چشمِ شوخت که نظر بر حالِ زارم افکند — طرفة العَیْنی زخوابِ ناز چون بیدار نیست
در محبّت از غمِ جانان بود منت بجان — بر دلِ احباب از جورِ حبیب آزار نیست
ساقیا رطلِ گرانم ده که در هجران باد — گر اجل آید گرانم لیك آن مقدار نیست
در رهِ عشق ای محب از غم همیشه شاد باش — زانکه اهلِ عشق را از رنج خاری عار نیست

[٨.ب] و له ایضا (هزج)

زان لعلِ می آلوده شدم مستِ خرابت — ای مغبچهٔ شوخ چه مستست شرابت
با عارضِ نسرین وش اگر باده بنوشی — بر چهره چه گلها شگفاند میِ نابت
پرسی که چو من هست بخوبی مه و خورشید — روشن بود ای ماه چو خورشید جوابت
هستیِ تو پری زانکه درآیی بدل و جان — در آمدنِ خانه کسی نیست حجابت
در ملكِ معانی چو غریبست محبی — نبود عجب اندر سخنش رنكِ غرابت

و له ایضا (هزج)

مرا که جز بخراباتِ عشق راهی نیست — بغیرِ درگهِ پیرِ مغان پناهی نیست
ز بهرِ سجدهٔ بُتی گر طلب کنم چه عجب — بغیرِ بُت چو سرم را حواله گاهی نیست
بقتلِ من چه کشد غمزه ات صفِ مژگان — ز بهرِ مورکشی حاجتِ سپاهی نیست
بصدق معنیِ عشقم طلب مکن دو گواه — که اندرین سخنم جز خدا گواهی نیست
چو بدشتِ فنا ای محب سبزه و گل — چرا گر آتشِ آهم درد گیاهی نیست

وله ایضاً (رمل)

تیره گشتم هرکه آب اندر شراب ناب ریخت   چیست غیر از تیره‌گی آنکو بآتش آب ریخت
وه که دیگر نیست ممکن چشم را دیدن بخواب   گر خیال لبِ نمك آن مه بجای خواب ریخت
دردِ جامش بود کام من خطا بود ای طبیب   این که از بهر دوا در ساغرم جلاب ریخت
صد یکی زان چشم قاتل نیست در مردم‌کشی   صد هزاران چونکه در وقتِ کشش قصاب ریخت
[۹۰آ] از حیاتم گر اثر نبود محبی دور نیست   خنجرِ مژگان کشید و خونِ شیخ و شاب ریخت

و له ایضاً

بنزد پیرِ مغان زهد عجب بو العجبی است   قدح چو داشت ننوشیدنش بی ادبیست
زعشقِ مغبچگان امید نیست خلاص   که ذاتیست مرا این بلا نه مکتسبیست
منم زجان شده هندوی ترك خونریزی   که با ملاحتِ ترکش فصاحت عربیست
بجز شرابِ صبوحی علاج نتوان کرد   مرا که صبح ز رنجِ خمار تشنه لبیست
ز ملكِ چین و صلب جرعه ازان می بر   که در صراحیِ چینی و شیشهٔ حلبیست
بوی عجب نبود پیر عقل را خندَه   محبی آنکه که پیرش و نگار صبی است

حرف الحا (رمل)

چون حباب اساست روشن روزگارم از قدح   تا دمی آخر کنون سر بر ندارم از قدح
من که غرقِ می شدم باید سرم دادن بباد   چون حباب از سرخوشی گر بر سر آرم از قدح
چونکه یاقوتِ مفرّح خشك میسازد دماغ   باده قوت روح لعل آب دارم از قدح

بود ساقی چون قدح بر لب گر از دریای می — پر بود یك قطره باقی کی گذارم از قدح

چونکه هستم در قدح بی اختیار از عاشقی — همچنان در عاشقی بی اختیارم از قدح

نی زلال کوثرم باید نه آب زنده گی — بخشد از یك جرعه شوخ یاره خوارم از قدح

ای مجی در هوایی دیدن آن مغبچه — بر سر کویی مغان دیوانه وارم از قدح

[١٠.ب] و له ایضا (رمل)

از فراقت رنج بی اندازه بر جانم رسید — بر دلم درد آنچه کردن شرح نتوانم رسید

وه که نتوان دوخت چاك پیرهن بر جسم زار — زانکه صد بار از گریبان تا بدامانم رسید

پیکرم گشته گلستان جنون از خون زخم — سنگها گر کودکان بر جسم عریانم رسید

آه و اشکم نی زمین بلك آسمان هم شد زجان — آفرینش را چها بنگر ز طوفانم رسید

ای مسلمانان یکی گفتن نیارم از هزار — آنچه بر اسلام و دین زان نا مسلمانم رسید

هرکه اندر وادی هجرت نشاط آمد بدك — کاروان غم پیاپی زان بیابانم رسید

ای مجی دم مزن از وصل شکر آور بجای — گر خیال دوست مقصود دلت دانم رسید

و له ایضا (هزج)

[١٠١.آ] نه از می لعل آن مه پیکر آلود — گر آب خضر گلبرگ تر آلود

مه اندر آسمان از شوق رویش — بود دیوانهٔ خاکستر آلود

بنا شد لاله زار اندر بهاران — گر اشك خونیم دشت و در آلود

شفق نبود که از خونین سرشکم — همه دامان چرخ اخضر آلود

هزاران جان فدایی قاتلی باد — که در کشتن بخوانم خنجر آلود
نه از روی ِ زمین از سیل ِ اشکم — گذشت آن سان که روی ِ دیگر آلود
کسی حال ِ محبی خواند از اوراق — بخون ِ دیده روی ِ دفتر آلود

[۱۱ب] وله ایضا (رمل)

صبح چون رایت بغرق ِ خسرو خاور کشید — باده خوش باشد ز جام ِ خسروانی درکشید
کوکله کج به بستی هرکه در وقت ِ صبوح — لاله سان در جام ِ یاقوتی می ِ احمر کشید
تا بهار ِ دیگرش بس هرکه یك صبح ِ بهار — جام ِ گل رنك از کف ِ ساقی ِ نسرین سر کشید
در شبستان فلك افتاده همچو سایه باش — زانکه ترك ِ سر کند چون شمع انکو سر کشید
سر فرو ناورکه نوشد آب ِ خضر از جام ِ جم — دوّر نوش گر سفال ِ میکده ساغر کشید
دست در دامان ِ پیر ِ دیر نتوانم رساند — زانکه زیْل ِ رفعت از نه چرخ بالا بر کشید
شد محبی از در ِ مسجد بسوی ِ میکده — رخت ازین عالم بسوی ِ عالی ِ دیگر کشید

(رجز)

تا خرقه و سجاده ام ارزد درمی چند — خواهم طرف ِ میکده رفتن قدمی چند
در کش ِ قدحی چند و فلك را عدم ِ انکار — در خاطرت از دور چو بینی المی چند
در گلشن ِ دوران همه دور ِ قدح کن — چون نرگس ِ آزاده چو یابی درمی چند
[۱۲-آ] پروانه و بلبل بکجا بند که گویم — از فرقت ِ آن شمع ِ گل اندام غمی چند
همدم بجز از باده مسازید حریفان — از عمر ِ گرانمایه چو باقیست دمی چند

حال دل عشاق جگرخواره چه پرسی — در میکده با عشق جنون متهمی چند
مفلس بدیر پیر مغان رفت محبی — می بین کمی چند و تو بنوکری چند

و له ایضاً (رمل)

صبحگه مغبچه ام جام می رنگین داد — وانگهم مژدهٔ پی بردن عقل و دین داد
درکشیدم می رنگین چو دستش فی الحال — غیر عشقش بهمه رنج دلم تسکین داد
فارغ از جلوهٔ حسن گل و نسرینم کرد — آنکه رخسار ترا رنگ گل و نسرین داد
می گلرنگ خوش آید برخ همچو بهار — خاصه اکنون که صبا مژدهٔ فروردین داد
دادها خواست ز هجر تو محبی چه بلاست — شاه ظالم که بگوش نرسد چندین داد

و له ایضا (رمل)

[۱۲ب] یاد باد انکه مرا دیر مغان مأوا بود — خاطرم واله آن مغبچهٔ زیبا بود
شب در دیر چو بربسته شدی تا دم صبح — بزم رندان خرابات بهشت آسا بود
هرکهن خانه از دیر مغان قصر بهشت — حور او مغبچه و کوثر او صهبا بود
پیر دیر آمده بر صدر خرابات مغان — که زمستی ز بهم طارمش استغنا بود
کار مستان همه با نالهٔ چنگ و دف و نی — در خرابات مغان تا بسحر غوغا بود
آنکه اندر نظر همت رندان بودی — کمتر از خاک سیه دینی و ما فیها بود
درچنین نرم گهی راه نیابی هرگز — تا محبی نشود بود تو یکسر نا بود

حرف الراء (رمل)

یکدم ای بدخو بیا در چشم خونبارم نگر — خون شد از هجر تو احوال دل زارم نگر
من پی یك دیدنش میمیرم ونموده رو — همنشین صبری و من بی رحمی یارم نگر
با تو حال زار خود میگویم آه ای سنگدل — نالهٔ زارم شنو در سوز گفتارم نگر
صدرهم از در بران و عاقبت روز آید — اوفتاده همچو سایه زیر دیوارم نگر
بر دل زار محبی خنجری زن وه چه شد — سینه بشکاف حال جان افکارم نگر

[۱۳.آ] وله ایضا (رجز)

خوش نیست غیر دیر مغان خانهٔ دگر — وانگاه غیر مغبچه جانانهٔ دگر
واعظ عذاب دوزخ میخورگان مگو — جز این فسانه نیست افسانهٔ دگر
ای دل مگو بعشق که مجنون که بوده است — درکوه و دشت مثل تو دیوانهٔ دگر
روی تو شمع مهر چو ذرات اهل عشق — هر ذره پیش شمع تو پروانهٔ دگر
پیمانهٔ محبی زمی صاف پر دهید — تا پر شدن ز حادثه پیمانهٔ دگر

وله ایضا (رمل)

در سواد سایهٔ ابر و بهار لاله زار — می نماید درشب آتشهای آر روی بهار
یا بر آمد دود آتشهای لاله برسپهر — ابر نوروزی که بینی بر فراز کوهسار
[۱۳.ب] تا هوا درهاون یاقوت لاله مشك بود — می وزد از جانب صحرا نسیم مشکبار
تاج پرویز است لاله کش دهد بربار چرخ — تا نماید تاجدارانرا ز بهر اعتبار

جام جمشید است مانده از می عشرت تهی — ساقیا نی جام نی جمشید ماند می بیار

خوش بود با لاله رویان باده های لاله رنگ — خاصه بزم عیش باشد در میان لاله زار

در فراق لاله روی تازه داغم بر دلست — کش سیاه درمیان چون شته لاله وار

نیست ابناء زمانرا لاله سان بوی وفا — چون صبا زین دل سیاهان به که بگذری کنار

ای مجبی لاله زار عمر دارو در فناست — تا بود ممکن ز جام لاله گون سر بر مدار

وله ایضا (رمل)

مستم ای مغبچه جام می خمار بیار — گر ز دینم بودت دغدغهٔ زنار بیار

صافیء باده که خود نوش کنی از دردش — مرهمی بهر دوایی دل افکار بیار

تا بسوزم همگی هستی خود رو واکن — زان گلستان خلیل آتش گلنار بیار

باغبانا دگر از گلشن خود لاف مزن — با گلی از رخ آن شوخ نمودار بیار

در مضیق قفس هستم ای طایر قدس — جان زارم ببر و مژدهٔ دلدار بیار

خرقه شد رهن سرم خوش نشد ای باده فروش — یکدو پیمانه منم بر سر دستار بیار

ای مجبی تو نیازاری و او ناز کند — کار تو چونکه نیازست دگر بار بیار

وله ایضا (رجز)

هر دم رسد بدل خود عالم غم دگر — غم نیست چون ز میّ بودت عالم دگر

[۱۴آ] دارد گدایی میکده از باده و قدح — آیینهٔ سکندر و جام جمی دگر

گویم بنزد پیر مغان جور مغبچه — چون نیستم بدتر جزاو محرمی دگر

نابود شد دلم ز غم هجر کاش حق — بخشد نشاطِ وصل و دل خرّم دگر
مسکینْ دمیدهٔ که بعشق تو هرگزش — جز نالهٔ حزین نبود همدم دگر
کاشم اجل رسد که بمیرم به پیشِ تو — جانا چو خواهم از تو جدا شد دم دگر
غمخانهٔ سپهر محبی ز سیلِ اشک — خم یافت آنچنان که فتد از نم دگر

حرف الشین (هزج)

یارب چه بلاییست که آن شوخِ قدح نوش — هر باده که با غیر خورد من روم از هوش
از بس که بسوی در میخانه کشیدم — شد چون کفِ دست و شرمست مرا دوش
آن چشمِ سیه را نبود حاجتِ سُرْمه — در سوگِ قتیلان غمش گشته سیه پوش
بود از چه مرا وعدهٔ وصلِ تو ببازی — هرگز نکنم لذتِ آن وعده فراموش
صد خون کند آن غمزهٔ قاتل باشارت — در منع یکی دم نزند آن لب خاموش
پنهان سخنم هست بآن شوخ محبی — گو زهرهٔ آنم که برم لب سویِ آن گوش

[۱۵ب] و له ایضا (هزج)

چه خوش باشد که باشد در بهارم — کناری جوی سروی در کنارم
گهی باشد بسبزه آفت وجیزم — گهی باشد بساغرگیر دارم
ز دو چشم و رخ دلبر دهد باد — غزالان در میانِ لاله زارم
ز دستِ ساقیٔ گلرخ دمادم — می گلگون کند دفعِ خمارم
همینم گر بود ارزانی از چرخ — توقع شوکت دیگر ندارم

خودی از خود بیفکندم محبی　　سبکتر براهِ عشق بارم
بلندانرا چو آخر خاکسارست　　بحمد الله کر اوّل خاکسارم

وله ایضا (مضارع)

تا از هوای مغبچگان ناتوان شدم　　در دیر خاکِ درگهِ پیرِ مغان شدم
خاکِ رهِ من اهلِ نظر سُرمه میکنند　　زاندم که خاکِ درگهِ این آستان شدم
پیرانه سر اگرنه جوانیست در سرم　　بهرِ چه عاشقِ رخِ آن نو جوان شدم
از غم چه حالتست که عمری گریستم　　یکدم بر غمِ چرخ اگر شادمان شدم
[آ.۱۶] از بیمِ خیلِ غم وطنم گشت میکده　　غم نیست کنون که بدار الامان شدم
در عشقِ آن پری که نشانش بدیده ا ست　　اندر میانِ اهلِ جنون بی نشان شدم
ای دل زیاده زین نتوانم عیان نمود　　کاشفته این چنین ز هوای فلان شدم
گشتم هلاك دلبر بی رحم کافری　　رسوای جمله عالم و خلقِ جهان شدم
دایم دلم مقامِ بتان پریوش است　　تا چون محب بیدلو بیخانمان شدم

وله ایضا (مضارع)

گلبن نکشته سبزه تمنّا میکنم　　خودگوی چونکه گلِ شگفته توبه کی کنم
چون جلوه کرد شاهد بتان بآب رنك　　گلگونه برعزا روی از آب می کنم
دادم بناز وصل جوانان باغ را　　یاد ازچه روزِ بهمن و از زالِ دی کنم
این نکته را که جمله ببادست کارِ عمر　　در هر دم استماع ز آوازِ نی کنم

هستی میان یار محبی فکند و بعد — این ره چو برق بود که بیک گام طی کنم

و له ایضا (رمل)

[١٦ب] دورازان مه کاش پروای خیالی باشدم — یا بفکر خوش افتادن مجالی باشدم
عشق کردم آرزو تا حالتی باشد مرا — وه چه دانستم که هرساعت ملالی باشدم
باخیالش ای خوش آن شبها که درکنج فراق — هرزمان نوعی جوابی و سوالی باشدم
هر هوس گر غیر باشد کردم از خاطر برون — در دل این بس کارروی خط و خالی باشدم
که زمن دل دربلا که دیده در خون جگر — دمبدم تاك زهریك انفعالی باشدم
ای محب از خاك راهم کس نیارد کرد فرق — گر زبر رخسارهٔ زرد اشك آلی باشدم

و له ایضا (رمل)

من که غم پرور این دیر خراب آبادم — زانم آباد که دانم بخرابی شادم
[١٧آ] لیك چندی که درین دیر مغانم وطن است — که بجز جام می مغبچه دل ننهادم
مست درکوی خرابات فتادن اولی — که ندانم اگراز چرخ رسد بیدادم
ز اهل این دیرچه بنیاد وفا دارم چشم — نیست محکم چو درین دیر کهن بنیادم
بوسه ناده که جان میطلبی ای قاتل — نکتهٔ این گونه نیاموخت بمن استادم
صرصری آه محبی که شد پی در پی — ترسم این آه دمادم بدهد بربادم

و له ایضا (رمل)

من که مخمور سحرگاه بمیخانه روم — شام سرمست و غزلخوان سوی کاشانه روم
روز از ساغر می چونکه ببندم پیمان — تا شده شب بسرو ساغر و پیمانه روم
طایر قدسم و خال رخ یارم هوس است — سوی گلزار جمالش پی آن دانه روم
جانب باغ روند اهل تنعم جو ز عشق — من که ویران شده ام جانب ویرانه روم
ای محبی نتوان جز بفنا ره بریا — این محالست که من عاقل و فرزانه روم

و له ایضا (مجتث)

بگفت عشق که می نوش و رو بملك عدم — بگفتمش که بده جام می و مست قدم
حدیث دوست برندان بگو ای دل — که اهل عشق بود سرّ عشق را محرم
مبین نبوّبه ای پیر جامم ده — ز من اگر کمی آید تو باش اهل کرم
درم درم که شد داغ می بسجّاده — چه سود چون نشود رهن می بینم درم
محبی گر دل ویران ریش خود معمور — ز لای باده کنی هم گلیست و هم مرهم

و له ایضا (هزج)

[۱۷ب] در دیر مغان شیفتهٔ پیر و جوانم — خاك قدم مغبچهٔ پیر مغانم
ایام قدح خواریم ای شیخ چه پرسی — از غایت مستی چو شب از روز ندانم
من بیخود و پرسند جوانی که چه خواست — این مسئله را چونکه ندانم که ساغر
بی گفتنم از نور و صفای می روشن — بر خلق بود فاش همه راز نهانم
چون بوسه به پای تو زدم کرد دلم ضعف — گر پای تو بر داشتن سر نتوانم

سیرِ ملکوت از قدح پر کنم آری　　این نوع سبك زرخ ازان رطل گرانم
زان روی بمیخانه کنم عزم محبی　　کز رنجِ خودی خاطرِ خود را برهانم

حرف النون (مضارع)

ابرو و چشم بر ز فسون و فسانه بین　　وان هر دو زلف برکرمِ عاشقانه بین
مستانه سوی من نظری کن که بناز　　چشم سر از هجر بر از نار دانه بین
گفتم هلاك گشتم و آگه نهٔ تو گفت　　در خواب رفت نرگس مستم بهانه بین
چندین هزار تیر فکندی بحالِ زار　　آخر یکی خطا شده سوی نشانه بین
بزمِ وصالِ یار کجا ما کجا محب　　بنشین همین نزد در و دران مستانه بین

[۱۸ب] حرف الهاء (مجتث)

سحر بدیرِ مغان آمدم شراب زده　　ز بیمِ لشکرِ اندوهِ غم شتاب زده
زمیِ شگفته بباغِ رخش هزاران گل　　ز خوی بگلشن رخسار خود گلاب زده
بدر چو حلقه رساندم رسید و در بگشاد　　بلطف مغبچهٔ نیم مست خواب زده
بسر ز مستی و شوخ کلاه کج کرده　　برخ ز لطف و صفا راه آفتاب زده
چو دید شدّتِ مخموریم فسوس کنان　　بناز گفت که ای مفلسی شراب زده
بدین صفت زکجا میرسی به بد حالی　　بجسمِ لرزه فتادی دل اضطراب زده
بگفتمش که خیالِ می و لبِ چشمت　　رساند سوی تو راهِ من خواب زده
گر این هوس بدلت هست ای محبی باش　　بخاكِ دیرِ مغان از دو دیده آب زده

و له ایضا

[۲۱۹] من دیرِ مغان آمدم از شتاب زده   در سر خمار دارم و دل اضطراب زده
دستم چو حلقه رساند رسید دربگشاد   بناز مغبچه میگفت این شراب زده
دستم گرفت بلطف درون دیر کشید   پیاله زدستِ ما دارکه شیخ شباب زده
یک دو قدح کشیدم و فتادم از پا   بخاکِ پای مغان چهره بر تراب زده
بروزِ حشر محبی اگر گشایم چشم   سوی بهشت روم نیم مست و خواب زده

حرف الیاء (رمل)

با حریفان ساغرِ مستی دمادم میکشی   همچو مخموران بما رو از چه درهم میکشی
گرکشی زهرِ غم ای دل از سفالِ آن سگان   به که آبِ زنده‌گی از ساغرِ جم میکشی
کی بصد عالم نشاطِ آرزویی یکجرعه می   ای دل این بیدادِ غم از بهرِ عالم میکشی
گرچه ما زیباست جورِ اهلِ عالم شاد باش   کز پیِ زیباترین اولادِ آدم میکشی
زخمِ تیغِ او محبی میدهد عمرِ ابد   از کسان منّت چرا از بهرِ مرهم میکشی

[۲۲۰] و له ایضا (هزج)

اگر فرهاد و شیرین هردو دردوران من بودی   یکی شرمنده از من آن یک ازجانانِ من بودی
اگر مجنون بدشتِ عشق همراهم شدی یکره   بجان ز آشفتگی‌های دل ویرانِ من بودی
مگو کز اشک درکویِ وفا روید نهالِ وصل   که گر بودی چنین از دیدهٔ گریانِ من بودی
چو گل چاک گریبانم نگشتی هر سحر ظاهر   چو در اشک اگر آن شوخ درد رمانِ من بودی

هزارم شب به بیداری بروزم نآمدی در هجر شبی گرآن مه نامهربان مهمانِ من بودی

زناز و غمزه گاهی چشم اگر واکردی آن مه وش زحیرانی که دارم در رخش حیرانِ من بودی

وفارا گر اثر بودی مجی در دلِ خوبان نبودی یار ازان بی وفایان زانِ من بودی

[۲۰.ب]مفردات

از فراقت دوش مارا از غمت خواب آمدست چشم مارا خواب چون آید که خوناب آمدست

[۲۱-آ] وله

گاه بلا و گه جفا که جورِ یار بیزار گشته‌ام من ازین چرخِ بیقرار

[۲۲-آ] وله (هزج)

هرکس چندین سایه بود چه غم دارد چو سایهٔ آفتاب بود سایه ندارد

[۲۲-ب] وله (هزج)

منم عشقت گریبان چاك کرده گریبان چیست دل وجان چاك کرده